Viro clarissimo, optime de litteris merito
Andreae de Jorio,

m. a.

COMMENTATIO HISTORICA

DE

PERICLE,

EJUSQUE IN CIVITATEM ATTICAM MERITIS.

SCRIPSIT

J. C. G. BOOT,

PHIL. THEOR. LIT. HUM. ET JUR. CAND. IN ACAD. LUGD. BAT.

TRAJECTI AD RHENUM,
APUD JOH. ALTHEER,
ACADEMIAE TYPOGRAPHUM.
MDCCCXXXV.

JOHANNIS CORNELII GERHARDI BOOT,
ARNHEMIA-GELRI,
PHIL. THEOR. LIT. HUM. ET JUR. IN ACAD.
LUGD. BAT. CANDIDATI,

COMMENTATIO,

QUA

RESPONDETUR

AD

QUAESTIONEM,

A NOBILISSIMO ORDINE PHIL. THEOR.
ET LIT. HUM.

IN ACADEMIA RHENO-TRAJECTINA

ANNO MDCCCXXXIII.

PROPOSITAM:

„ *Vita Periclis ex ipsis fontibus, maxime Plu-*
„ *tarcho, petita. Viri characterismus. Quid*
„ *profuerunt ejus politica consilia civitati et*
„ *imperio Atheniensium? Quid nocuerunt?*

PRAEMIO ORNATA

DIE XXVI MARTII A. MDCCCXXXIV.

MONITUM.

Quo tempore haec scriptio typis exprimebatur, potuissem eam passim ornare observationibus cum meis tum aliorum, inter quos imprimis memorandus est C. Sintenis, cujus praeclara Periclis Plutarchei recensio hoc ipso anno prodiit. Verum, etsi mutandi facultas mihi benigne concessa fuisset, tamen religioni duxissem ea uti, ne hac ratione aliquid ab aemuli laudibus detrahere voluisse viderer.

J. C. G. B.

PRAEFATIO.

Quotiescunque mentem ab aliis studiis ad contemplationem veterum civitatum revoco, semper civitas Athenarum prae reliquis me invitat, in quâ diutius commorer. Si enim quaeramus, unde in bellis contra Persas salus Graeciae universae orta sit: ubi fuerit sedes humanitatis: ubi diu Graeciae principatus fuerit? omnes clamant esse Athenas, fulcrum illud et commune quasi prytaneum Graeciae. Haec porro civitas eam fortunam experta est, ut quum maxima quaevis perfecisset, eximios quoque laudum suarum praecones nacta sit. At vero in illa historiâ Athenarum, nullum tempus magis elucet, quam L. illi anni, qui inter bellum Persicum et Peloponnesium fuerunt: quod aevum omne fere impletur Periclis nomine. Qui igitur hunc virum, — „ cui Athenae debent, quod Athenae sint et omnem ingenii atque elegantiae

laudem acceptam referunt," — non bene cognoverit. vereor ut rectam ille de florentissimâ Athenarum conditione sententiam ferre possit.

Quapropter pergrata mihi accidit quaestio a nobilissimo Ordine Lit. Hum. in Acad. Rheno-Trajectinâ proposita, quae juvenes bonarum artium studiosos invitat ad inquirendum in vitam, mores et consilia politica Periclis. Pergratam dico; non quasi meae tenuitatis expers putarem, tantam materiem rite a me digeri posse; sed quoniam ita ad id, quod sponte vix suscepissem laudis studio trahebar. — Constitui igitur mearum virium hac in re facere periculum: quod conamen; quicunque demum sit eventus, certe nec utilitate, nec jucunditate caruit.

Priusquam ipsam rem adgrediar, pauca dicenda habeo de ratione, quam in conscribendâ commentatione secutus sim. Triplex est quaestio: in tria item capita meam scriptionem divisi, et ne omnia continuo cursu procederent, singula iterum capita in suas §§. — Quum vero *Vita* viri duplici potissimum modo enarrari possit, diu dubius haesi, quemnam ipse sequerer. Et quamvis mos iste omnia per annos digerendi habeat, quo se commendet, nec magnis obruatur difficultatibus post doctum et diligentem Clintonis laborem, placuit tamen non anxie illum tenere, metu, ne oratio ita evaderet jejunior, parumque referret Plutarchei sermonis elegantiam. Neque tamen temere omnia

mis-

miscui, sed pleraque suo loco a me relata esse, affirmare ausim.

Alia erat difficultas, quod sensim ab alio scriptore ad alium delatus, tanta mox librorum copiâ obrutus jacerem, ut tempus praescriptum facile legendo potuissem impendere. Expertus insuper ipsam copiam facere inopem, plerosque recentiorum libros abjeci, et meum rivulum e limpido veterum fonte deducere studui.

Sic confido me secutum fuisse viam praescriptam: quatenus vero metam optatam attigero, penes doctos et aequos arbitros erit judicium.

CA-

CAPUT I.

VITA PERICLIS.

§. 1.

Dum Periclis vitam aggredior, operae pretium facturum me arbitror, si paucis quo genere natus sit ostendero, vel propterea, quod ipsi veteres (1) tantam majorum rationem habendam esse censuerunt. — Pater erat Xanthippus, Ariphronis filius, cujus tanta erat auctoritas, ut Miltiadis apud populum proditionis nomen (2) deferre ausus sit; clarior tamen victoriâ e Persis prope Mycalen, illo duce relatâ: mater Agariste, fratris filia Clisthe

(1) Vid. Plat. Menex. p. 237. A. Arist. Rhet. I. 9. e recens. Bekkeri „ εἰκὸς γὰρ ἐξ ἀγαθῶν ἀγαθοὺς καὶ τὸν οὕτω τραφέντα, τοιοῦτον εἶναι." Id. Pol. III. 13. βελτίους εἰκὸς τοὺς ἐκ βελτιόνων· εὐγένεια γάρ ἐστιν ἀρετὴ γένους.

(2) Herod. VI. 135.

thenis, qui sublatâ Pisistratidarum tyrannide, regiminis formam popularem restituerat. (1) Habuit igitur puer domestica virtutum exempla, quae imitanda sibi proponeret et procul dubio generosa eum indoles mature hortata fuerit, ut patrem aliquando virtute bellica, Clisthenem prudentiâ civili superare studeret. Maternum genus obnoxium erat Cylonio (2) piaculo, unde postea in ipso belli Peloponnesiaci initio Spartani eum civitate ejici postularunt, specie religionis vindices se praebentes, revera autem nihil aliud spectantes, quam ut ita invidiam in Periclem excitarent: quod tamen sperato eventu caruisse infra videbimus.

§. 2.

Herodotus et Plutarchus narrant, matrem praegravidam in somnio sibi visam fuisse edere leonem: sed neque hi, neque reliqui, qui Periclis res tangunt, annum ejus natalem memoriae prodiderunt. Etiamsi adeo in alto veterum silentio certum annum definire non datur, tamen non multum a vero-

(1) Plut. 2. Herod. VI. 131. qui inde a Clisthene Sicyonio genus persequitur. — Docte de nobilissima hac Alcmaeonidarum gente disputavit ejusque stemma confecit Cl. Boeckh. in Explicat. Pindar. p. 301—303.

(2) Vid. Plut. Solon. 12. Herod. V. 71. et, qui omnem rem accurate refert, Thucyd. I. 126. sq.

ro abesse puto, si Olympiade LXX. ineunte natum fuisse Periclem conjecero. Nullum enim dubium remanet, quin tertio belli Peloponnesiaci anno (1), diem supremum obierit, postquam per annos XL. remp. gesserat (2). Primum igitur Olymp. LXXVII. an. 4. ad eam accessit: quo tempore annum certe trigesimum eum attigisse, probalili ratione statuere mihi videor. Etenim mos ille in plerisque civitatibus antiquis vigebat (3), ut ea demum aetate ad negotia publica cives accederent; et Alcibiades jam XXVII. annos natus dicitur (4) *ἡλικίᾳ μὲν ὢν ἔτι τότε νέος*, rebus publicis se immiscuisse.

§. 3.

Majorem etiam, quam natalium conditio, in hominum animos vim exercere solet juvenilis institutio, quapropter laetamur accuratius nos informari, in quorum disciplinam adolescens pervenerit.

Illarum igitur artium, quae universe pertinent ad animi cultum et institutionem liberalem, magistrum habuit Damonem. Hic vir, cujus frequens fit et honorifica mentio apud Platonem (5), peritiam

(1) Thuc. II. 65.

(2) Plut. Per. 16.

(3) Vide Dion. Hal. Ant. Rom. IV. p. 211. 30. Sylb. et de Lacedaemoniis Plut. Lyc. 25.

(4) Thuc. V. 43.

(5) Vid. loci citt. apud Cons. Groen van Prinsterer in Prosopogr. Plat. p. 186 sq. Hemsterhusii Anecdota I. 232.

tiam musices vulgaris prae se tulit, at docuit σεμνὴν illam μουσικὴν, quâ generosi juvenes instrui solebant; et e Pythagorae disciplinâ profectus, Periclem imbuit scientia politica. Hinc dicitur tanquam alter Chiron educasse Periclem. Fortasse jam antea, eodem consilio audierat Pythoclidem, quem Damone antiquiorem (1) fuisse satis constat.

Audiit etiam Zenonem Eleaticum, Parmenidis discipulum (2), at magistro longe imparem. Hic enim simplici et vera disputandi ratione relictâ, consectatus est argutias, et de quacunque re in utramque partem disseruit: quapropter suis praeceptis eam fortasse excitavit in Pericle ingenii subtilitatem, quâ, in luctando Thucydidi inferior victum se non esse spectatoribus persuaderet (3). Ita instructus instrumento ad regendum populum aptissimo, disceptandi facultatem numquam postea deposuit, sed quum totus esset in republica gerenda, delectatus tamen est commercio hominum cultioris ingenii, tum aliorum, tum Protagorae, quocum v. g. agitasse dicitur controversiam, non prorsus quidem alienam illam a moribus Atticis, neque tamen tali viro satis convenientem (4). Gorgiam autem audivisse non videtur,

(1) Plat. Alcibiad. I. p. 118. ibiq Schol.

(2) Plat. Parm. p. 127. Zeno dicitur Logices inventor apud Diog. Laert. VIII. 57.

(3) Plut. 8.

(4) Plut. 36.

tur (1), qui biennium post Periclis mortem a Leontinis legatus Athenas missus (2), multos ibi auditores, in quibus Alcibiadem et Critiam (3) nactus dicitur. Dicitur quoque Periclem instituisse (ἀνηρτῆσθαι), idque multos induxit (4), ut statuerent illum jam antea Athenas visisse. Quod tamen, quum mera conjectura sit, tutius erit Philostrati verba accipere de scriptis Gorgiae Athenas delatis (5) et avide a Periele perlectis: cujus dictionem non alienam fuisse ab ornatu isto, quo Gorgias intemperantius usus est (6), indicant dicta viri, quae Plutarchus et Aristoteles (7) servarunt.

Nihil autem plus contulit ad formandum ejus ingenium, quam frequens et numquam intermissa consuetudo cum Anaxagora, cujus fructus saepius agnoscimus. Huic viro quid debuerit, non necessse habemus conjecturis assequi: ipsi veteres (8) copiose declarant. Hic ingenium Periclis naturâ ab hilaritate alienum, reddidit grave ac docuit om-

(1) Cf. Heeren Ideen. III. p. 334. edit. quart.

(2) Diod. Sic. XII. 53.

(3) Philostr. Vitae Soph. IX. 1.

(4) Wessel. ad Diod. l. c. van Spaan de Antiph. p. 2. sq. Clinton., Fasti Hellen. ad an. 459 et 427.

(5) Vid. Cl. Geel. Hist. Crit. Sophist. p. 14.

(6) Cic. Orat. 52

(7) Plut. Per. 8. Arist. Rhet. III. 4 et 10.

(8) Cff. praeter Plut. Plato in Phaedro, p. 270. A. in Alcib. I. p. 118 et Cic. Orat. III. 34 Brut. 11. Orat. 4.

omnia abjecta contemnere, sublimia eum curare unice: hic auxit eum cognitione rerum coelestium, inani portentorum metu liberavit (1) implevitque fiduciâ et pietate (2): hujus denique philosophia ejus menti imposuit τὸ ὑψηλόνουν τοῦτο καὶ τὸ πάντῃ τελεσιουργὸν (3), i. e. illam cogitationum sublimitatem et persuadendi vim, quae ubertati conjuncta gnarum eum reddidit, quibus orationis modis quaeque animorum partes pellerentur.

Magna profecto haec sunt, praesertim quum nec natura suas ei dotes denegaverat. Laudantur enim in eo habitus corporis, oris gravitas et constantia, lenitas incessûs, decentia vestitus, quam nunquam in dicendo amisit, laterum vires (4).

§. 4.

Ita naturâ et disciplinâ instructus noluit juvenis adhuc ad remp. accedere metu, ne ob summam, quae

(1) Si quis hoc parvi putet, cogitet Niciam, cujus superstitio Athen. classem in Sicilia pessum dedit. Cf. Plut. in Nicia. 23.

(2) Plut. 6. init.

(3) Sunt verba Platonis l. l. quae mox seqq. habet Cic. in Orat.

(4) Plut. 5. Caput ejus oblongum telis suis petierunt Comici, vid. ibid. 3. — A Platone dictus fuit εὐφυὴς — Ceterum ejus imaginem plures artifices confecerunt (Plut. Per. 3.); mirâ arte expressit Ctesilaus, ut auctor est Plinius H. N. XXX. 19. 14.

quae ei erat cum Pisistrato similitudinem (1), populo in suspicionem caderet affectatae tyrannidis ac testarum suffragiis, sicuti pater Xanthippus (2) et Damon magister (3) e civitate ejiceretur. In expeditionibus contra fortem se et audacem praestitit et fore, ut non minus clarus belli aliquando, quam pacis artibus existeret, jam nunc spem fecit.

Exsule demum Themistocle, (Olymp. LXXVII. 2. a. C. 471.) mortuo (4) Aristide (Olymp. LXXVIII 1. a. C. 468.) bellis longinquis occupato Cimone, remp. attigit, continuo populi partes amplexus, idque, siquidem Plutarcho fides habenda, contra nauram suam minime popularem illam (5). Equidem, si meam opinionem tantae auctoritati opponere liceat, multis adducor, ut erravisse illum putem, haec scribentem. Primum enim Lysiae (6) assentior, neminem naturâ ad oligarchiam, vel ad democratiam esse procliviorem, sed eam velle confirmare regiminis formare, quae vel sibi prosit vel

(1) Narrationem suam e Plutarcho sumsisse et ornasse videter Valer. Max. VIII. 9.

(2) Heracl. Pont. π. πολιτειῶν C. 1.

(3) Plut. Per. 4. Arist. 1. Damonem reducem cum Pericle consuetudinem renovasse, e Platonis verbis (Alcib. I. l.) conjicio.

(4) Cf. Clinton. T. H. ad a. 468 et 469.

(5) Plut. Per. 7.

(6) Lysias. p. 764. R.

vel patriae: tum nihil a Pericle postea factum video, quod ingenium minus populare indicet; nam quod ultimis XIV. annis saepius frena licentiae Athenensium injecerit, hoc non odio, sed prudentiae tribuendum censeo. Porro pater ejus Xanthippus, Miltiadis adversarius et accusator, multorum potius, quam nobilium fautor fuisse videtur (1). Quod si non temere dictum sit, aliquid saltem afferret ad opinionem nostram stabiliendam. Denique Plutarchus ipse non certam sententiam de Periclis indole habuisse videtur (2). Erant multa, quibus ad illas partes traduceretur Pericles, partim quo magis tutum se praestaret ab ostracismi metu, partim quod videbat Cimonem, optimatium partes secutum et cum eorum gratia, tum suis opibus valentem: cui adversarium, quam secundum esse malebat. Et vero brevi Periclem, qui cum vivendi ratione, tum eloquentiae copia excellebat, populi gratia floruisse, vel hoc argumento est, quod publice ille creatus est, qui cum aliis Cimonem accusaret (3). Hic scilicet post multa praeclara facinora in capitis discrimen venit, quasi pecuniâ corruptus opportunitatem vastandae Macedoniae respuisset.

Quum

(1) Cf. Wachsmuth Hell. Alterth. T. I P. II. p. 52.

(2) Vid. ad not. 5. Cl. van Assen ad elegantem suum libellum: Pericles van Athene.

(3) Plut Cim. 14. Id. Per. 10.

Quum igitur Pericles jam tum adversarium perdere potuerat, humanius consilium secutus est, non delinitus Elpinices precibus, sed sive rei innocentiam perspectam habens, sive civitatis commodum privato odio anteponens. Vix enim absolutus Cimon est, gravi mulcta impositâ, si modo Demosthenes (1) hac in re testis sit satis locuples, neque aliud judicium respiciat. Brevi tamen post tantâ eum auctoritate novimus, ut cives adhortari potuerit (2) auxilia mittenda esse Lacedaemoniis, in obsidenda Ithome tum maxime occupatis. Cedebant rationibus (3) ab eo allatis Athenienses, vehementer licet repugnante Ephialte, principe ex iis, quorum opera in Rep. utebatur Pericles, ipsumque Cimonem cum exercitu ad Lacedaemonios miserunt.

§. 5.

Dum absens erat Cimon, avide hanc occasionem arripuit Pericles multa in Rep. mutandi et innovandi in populi gratiam. Quum enim tantae ei opes non essent, quibus captaret vulgi benevolentiam, quod de suo facere non poterat, ex aerario publico fecit. Ille igitur primus instituit mer-

ce-

(1) Dem. c Aristocr. p. 688.

(2) Thuc I. 102. Aristoph. Lys. v. 1140—1147.

(3) Plut. Cim. 16. extr.

cedem judicialem, (*μισθὸν δικαστικὸν*), pecuniam ad visenda spectacula (*τὸ θεωρῖκον*), aliis etiam modis pecuniam inter plebem distribuit (*μισθῶν διανομὰς*), quibus deinde adjecit stipendia (*μισθοφόραν*) et datâ occasione, agros devictos inter inopes et egenos cives dividi curavit (*κληρουχίας*); de quibus omnibus alius dicendi locus nobis erit, quando agemus *de fructibus et detrimentis, quae attulerunt consilia Periclis politica.*

Hic monuisse sufficiat tali modo eum majorem in dies auctoritatem adeptum fuisse, quâ fretus adgredi jam potuit firmissimum aristocratiae fundamentum Areopagum (1). Quin hoc ipsum, quod sortem iniquam expertus, numquam ei consilio interesse potuit et ipsi et populo gratum accidisse, ejusque potentiam auxisse putamus (2). Quidquid est, ipse per Ephialten hujus consilii auctoritatem, tum in judicando, tum in Rep. administrandâ, vehementer imminuit et infregit. Ephialtes ille, virtutibus (3), quam prudentia excellentior, paullo post temeritatis poenas dedit, clam occisus. Quae caedes Idomeneo, nescio cui ansam prae-

(1) Plut. Per. 7 et 9. Cimon. 15.

(2) Plut. Per. 9. *διὸ καὶ μᾶλλον ἰσχύσας* cet.; nam illud *διὸ* non magis pertinere putem ad *θεωρικὰς* cet. quam ad proxime praec. de Pericle nunquam Archonte, neque Areopagitâ.

(3) Her. Pont. 1. Plut. Cim. 10. id. Demost. 14.

praebuit bilem suam in Periclem effundendi, quasi hic ob aemulationem et invidiam amico insidias strui curavisset. Verum quis tam caecus, qui non ipsos potius nobiles caedis auctores perspiciat? aut quis non cum Plutarcho indignatur tale facinus imputari viro, non quidem prorsus sine maculâ, sed praedito mente generosâ et animo φιλότιμῳ, quibus nihil inest tam crudum et ferum? Plebem autem omnem potentiam in se trahentem, quo animo tulerit Cimon, non opus est declarare; in quem magis etiam crevit Atheniensium odium, quum copiae, quibus praeerat, solae sociorum a Lacedaemoniis demitterentur (1). Tali obruti ignominia, Cimonem tamquam Spartanis nimio faventem (2) et populi commodis adversantem, ostracismo condemnarunt. (Olymp. LXXIX. 3. a. C. 461).

§. 6.

Variae insecutae sunt expeditiones contra Corinthios (3), Aeginetas (4), Aegyptiaca (5), in quibus aut nullae aut non magnae fuerunt Periclis par-

(1) Thuc. l. l. Plut. Cim. 17. Diod. Sic. XI. 64.

(2) Plut. l. c. 16. Si fides habenda est Stesimbroto Thasio, ejus aequali, moribus fuit Spartano, quam Atheniensi similior.

(3) Thuc. I. 105 et 106. Aristid. Panath. I. 155. Jebb.

(4) Thuc. I. 105 et 108. Cf. Muller Aeginet. p. 179.

(5) ibid. 104. 109. 110. Diod. Sic. XI. 71. 77.

partes. At aequis oculis popularis regiminis fautor videre non poterat Spartanos imperium Boeotiae Thebanis restituere studentes atque in ea regione subsistentes (1). Praeterquam enim, quod ita Thebanorum Atheniensibus infestorum vires nimium crescerent, erat suspicio, Spartanos illos ab optimatibus Atticis sollicitari ad evertendam democratiam, restituendamque veterem Reip. formam. Obviam illis ivit Atheniensium exercitus et prosperae prope Oenophytas pugnae praecessit clades Tanagraica (2). In infelici hoc proelio amici Cimonis, ejus hortatu fortiter dimicantes, ad unum omnes ceciderunt. Nemo vero fortius rem gessit ipso Pericle, qui virtute et audaciâ suâ prae omnibus emicuit. Athenienses in ipsis regionis suae confinibus victos vehemens cepit Cimonis desiderium, qui, licet jussu senatus quingentorum (3) non admissus in acie contra Peloponnesios, satis tamen probaverat, se non ita Spartae addictum esse, ut ingratae patriae operam suam denegaret. Huc quum accederet, illum unum aptum videri, qui pacem inter populum restitueret utrumque, civium votis resistere noluit Pericles; sed sponte decretum proposuit de revocando Ci-

(1) Thuc. 107. 8. Cf. Boeckh. ad Pind. Isthm. VI. p. 532.

(2) Plut. Pericl. 10. et Cim. 17. Thuc. I. 108. Plato Menex, p. 242. Diversas res confundit Diod. Sic. XI. 80—83 Cf. Boeckh., qui diligenter singula disposuit in Expl. Pind. p. 532. 3.

(3) Plut. Cim. 17.

Cimone. „ Sic, ait Plutarchus, erant tunc quidem dissensus publici, verum moderatum odium et facile revocandum ad salutem publicam: quum ipsa ambitio, omnium affectuum vehementissima, patriae commodis cedebat." Publica adeo utilitas, non alia ratio minus honesta (1) Periclem adegit, qui adversarium suum revocaret; et ne crediderim quidem tacitas conditiones (2) huic revocationi adjectas fuisse, quum probabilior sit sententia (3) existimantium, Cimonem eo consilio in Cyprum navigasse, ne Athenienses otiosi novas mox turbas in ipsâ Graeciâ excitarent.

Anno Olymp. LXXXI. 3. Pericles C. navibus Peloponnesum circumnavigavit, multas urbes cepit maritimas, Sicyonios vicit et auxiliis auctus Oeneades, Acernaniae gentem, in oppidum inclusit: op-

(1) Qualem memorat Athenaeus, XIII. p. 589. F. μισθὸν ἔλαβε τῆς καθόδου αὐτοῦ ὁ Περ. τὸ τῇ Ἐλπινίκῃ μιχθῆναι.

(2) Plut. Per. 10 med.

(3) Id. Cim. 18. Propterea minime conditiones illas adjectas fuisse credo, quod Cimon tempore fere Myronidis victoriae revocatus est. Vid. Nepos Cim. 3. et Theopomp. apud Marxium in Ephore. fragm. p 224. At biennio demum post (sic Diod. XI. 86.), aut quinquennio potius (sec. Thuc. I. 112.) foedus quinquennale inter Peloponnesios et Athenienses factum est. Certum autem est tum demum expeditionem in Cyprum susceptum esse, in quâ expeditione Cimon victor obiit. Plut. Cim. 19. Diod. Sic. XII. 4. Thuc. I. 112 ibique Schol.

oppidum vero non cepit, sed domum rediit (1). Cujus expeditionis hunc potissimum fructum tulit, quod metum hostibus injecit et prudentis belli ducis nomen sibi paravit, exercitum sine ullo damno reducenti. Non igitur decepit Athenienses affirmando eos, quantum in se esset, semper fore immortales (2).

§. 7.

Induciae quinquennales, quae quadriennio post (3) Cimone auctore factae sunt, aliquam Atheniensibus quietem attulisſent, nisi semper cogitassent de potentiâ augendâ. Quae igitur Graecis inferre arma non poterant, contra Thraces moverunt, Periclemque cum classe in Chersonesum miserunt (4). Rem etiam feliciter ibi gessit et regionem cum munimentis, tum vero colonis mille ibi relictis adversus incursiones Thracum securam praestitit. Prudenti admodum consilio inopes cives et illud et mul-

(1) Plut. Per. 19. Thuc. I. 111. extr. mille tantum Athenienſes huic expeditioni interfuisse narrat. Diod. Sic. XI. c. 85. 88. bis idem referi, tamquam non eodem anno gestum. Vide ibi Wesseling.

(2) Plut. Per. 18.

(3) Ad eundem annum Olymp. LXXXI. illas refert Diod. Sic. XI. 86. ad quem l. vide Wessel. Thuc. I. 112. diserte ait: ὕστερον δὲ, διαλιπόντων ἐτῶν τριῶν. cf. Clinton. ad a. C. 450.

(4) Plut. Per. 19.

multa alia in locâ deduci curavit, quo non solum socios in fide retineret, sed et succurreret plebis inopiae et Athenas liberaret turbâ inerti et molestâ. Neque aliud negotium secutus est navigatione Ponticâ, coloniaque in Synopen deductâ.

Ab hac igitur parte expeditiones illae magnos fructus civitati attulerunt: verum ab alterâ parte tantos inde spiritus acceperunt, ut, jam omnia se posse rati, Persarum regnum in Aegypto concutere cuperent alii: in Siciliam copias traducere alii: quin tanta fuerit nonnullorum insania, ut Italiam (1) jam et Carthaginem adgrediendas fomniarent. Quorum intempestiva victoriarum cupido jam tunc pessum dedisset civitatem, nisi Pericles, qui bellum jam videbat e Peloponneso surgens (2) frena populo injecisset, parum prodesse illa omnia persuasus, si, quae haberent, negligerent et non munirent. Nec minus quam Periclis prudentia, hac in re effecit novum cum Lacedaemoniis bellum, quos rebus exteris immisceri non impune passi sunt Athenienses. Phocenses igitur, quos dejecerant Lacedaemonii, armis restituit Pericles in possessione templi Delphici et praemii loco ab illis impetravit, ut Athenienses in posterum haberent τὴν προμαντείαν (3).

At

(1) Thuc. I. 44. fine.

(2) Plut. Per. 8.

(3) Plut. Per. Thuc. I. 112. Schol. ad Arist. Av. 557. cujus ver.

At haud ita diu post nimia Tolmidis audacia multorum malorum causa patriae suae extitit. Hic enim, quum Periclis consilio non obtemperans, Boeotiam adgressus esset, fortunam sensit adversam; prope Coroneam, magnâ copiarum parte amissâ, ipse cecidit (1) eaque clades Euboeae et Megaris defectionis signum dedit. Quo nuntio accepto, statim copias in Euboeam traduxit Pericles, intelligens alios etiam socios horum exemplum secuturos, si Athenienses viderent minus promtos in puniendo. Revocavit tamen eum Megarensium seditio et exercitus hostilis adventus, qui Plistoanacte duce ipsis Attici finibus imminebat. Neque tantae tunc erant Atheniensium vires, ut tutum censeret hostibus obviam procedere: quapropter Cleandridem, quem Spartani Regi adjunxerant, auro corrumpere studuit, qui Spartanos ex Attica reduceret. Quo facto, summo jam periculo liberatus, transiit in Euboeam, omnia sibi subegit et optimates e Chalcide, Hestiaeos universos e sedibus suis dejecit easque vacuas inter cives Atticos divisit (2).

Post

verba recenset Clinton. Exc. 8. not. m. — Cet. Phocensium conatus erant injusti, ut docet Boeckh. Staatsh. d. Ath. II. 1. 46.

(1) Plut. Per. 18. Thuc. I. 13. Diod. Sic. XII, 6. 7.

(2) Plut. Per. 22. 23. Thuc. I. 114. Diod. Sic XII. 5. 22. cf. Schol. ad Aristoph. Nub. v. 213. Isocr. Paneg. c. 31. ibique interpretes.

Post varia haec bella quietem tandem attulit civitati foedus tricennale (Olymp. LXXXIII. 2. a. C. 445.) inter Lacedaemonios, Athenienses et socios factum, cujus praecipuus auctor fuisse videtur Pericles, qui pacis studiosus cives suos admonuit, ut redderent loca prius occupata (1).

Nos etiam animum a bellis revocemus et quid Pericles in ipsa civitate, post mortem Cimonis perfecerit, videamus.

§. 8.

Mortuo Cimone, optimates Periclis potentiae invidentes, huic opposuerunt Thucydidem (2), Cimonis affinem (3), foro et curiae, quam bellis et castris aptiorem. Hunc commendabant generis nobilitas, et dicendi facultas, quâ tantum valebat, ut fere dubium videretur, uter tandèm Thucydides, an Pericles primum in civitate locum occuparet. Optimates ille in unum quasi corpus coegit et ipsa utilitatis communis necessitate ad concordiam adduxit: unde ab eo inde tempore civitas in-

(1) Plut. Pericl. 24. Thuc. I. 115. coll. 103. Aristid. I. 274. et III. 247.

(2) Plut. Per. 11. id. in Niciâ 2. cf. Plato in Menone p. 94. D.

(3) Schol. ad Arist. II. p. 118. eum vocat γαμβρὸν τοῦ Κίμωνος.

in duas factiones, plebem et nobiles, palam divisa est. Pericles ut tanto adversario parem se praestaret, talem potissimum viam inire debuit, qua magis magis magisque auram popularem captaret: hinc multa festa, prandia publica, pompae quae licet urbem exhilarabant et egregie faciebant ad artes promovandas, non parum tamen bonis moribus contraria erant, et Athenienses reddebant inertes et ignavos et loquaces (1.)

Pericles autem, qui quidquid cogitaret, diceret, faceret, nihil antiquius habebat, quam Athenarum potentiam et gloriam ad summum festigium evehere et ipsum in tali urbe principem civium esse, praeditus insuper vero pulchri sensu, urbem adversus hostes saris munitam (2), jam etiam ornari curavit: quod dum faceret, multos, quorum opera utebatur, mercede sibi adjunxit, multos alios cepit laborum magnitudine et urbis splendore in dies crescente. Hoc tempus illustrant summi artifices, Phidias, Callicrates, Ictinus, Mnesicles, innumeri alii, qui honore et praemiis a Pericle excitati, splendida illa opera condiderunt, quae saeculornm sequentium judicio, numquam dig-

(1) Plat. in Gorgiâ, p. 515. E. ad quem locum infra redibo.

(2) Plut. Themist. 19. id Cimon. 13 Longos muros, a Cimone inchoatos, Pericle auctore absolutos tradit Plutarchus Per. 13.

digne imitata, multo minus superata sunt. Quid dicam de Parthenone, de templo Cereris Eleusiniae? quidve memorem aedem musis sacram, Odeum illud, in quo Pericles ipse athlotheta primus certamina musica instituit, legesque certantibus praescripsit: aut Propylaea illa, quorum rudera etiamnum summam elegantiam, et in ipsa simplicitate maximum ornatum testantur? Quid denique laudabo statuam Minervae (1), quod opus Phidiae nomen immortalitati commendavit.? — Haec opera omnia cogitantes, dubii haeremus, quid magis admiremur artisne perfectionem, an exiguum tempus intra quod condita sunt talia, qualia vix multae aetates efficere posse viderentur. Ipsum sufficiat apposuisse Plutarchi testimonium, qui post quinque saecula ita scripsit: *κάλλει μὲν γὰρ ἕκαστον εὐθὺς ἦν τότε ἀρχαῖον, ἀκμῇ δὲ μέχρι νῦν πρόςφατόν ἐστι καὶ νεουργόν· οὕτως ἐπανθεῖ τις καινότης ἀεὶ ἄθικτον ὑπὸ τοῦ χρόνου διατηροῦσα τὴν ὄψιν, ὥσπερ ἀειθαλὲς πνεῦμα καὶ ψυχὴν ἀγήρω καταμεμιγμένην τῶν ἔργων ἐχόντων* (2).

Haec omnia fieri sine magnis sumptibus non poterant, quibus suppetebat quidem aerarium publicum, quos verum inde reduci aequitas vix sinebat. Aerarium

(1) Pausan. I. 24. Thuc II. 13. Cic. de Off. II. 57.

(2) Plut. Per. 13. Id. in compar. Pericl. et Fabii Max. 3. De singulis cf. Meursius in Cecropia c. 6. 14. 17 in Ceramico, 1.

rium enim illud erat commune omnium Graecorum, in quod conferebant, inde ab Aristidis tempore pecuniam ad bellum contra Persas gerendum (1). Jam olim Athenienses illud e Delo in suam urbem transtulerant (2); eamque actionem non aliâ specie defendere poterant, quam quod in Acropoli tutius servaretur. At Pericles illas opes, quum ipse quaestoris (ταμιὸυ) munere functus fuisse videtur, aut certe sub alius personâ latuit, in privatos Atheniensium usus adhibere non dubitavit qualis injusta agendi ratio digna reprehensione non caruit. Quum saepius in concione crimen hoc ei objiceretur, usus dicitur defensione speciosa magis, quam jus, quâ contenderet nihil sociorum interesse, qua tributa sua abirent, dummodo Persarum injurias ab illis arcerent illi, qui acciperent. Vereor, ne vir magnus hac in re patriae commoda magis, quam ipsum honesti sensum ob oculos habuerit. In media enim pace aut tributa illa non amplius erant conferenda, aut diligenter ad nova bella reservanda. Postquam ita se coram populo defenderat, adversariae factionis principes non tamen destiterunt a criminationibus, nimiamque pecuniae

(1) Thuc. I. 96. Plut. Arist. 24. Diod. Sic. XI. 46. 7.

(2) Tempus incertum. Dodwell Anno Thuc. factum refert ad a. 4. Olymp. LXXIX. Perperam, siquidem illud accidit vivo etiamnum Aristide, (vid. Plut. Arist. 25.) qui Olymp. LXXXVIII. a. 1. jam. vitâ defunctus est.

niae vim ab eo ad ornatum urbis consumi clamarunt Tunc Pericles in concione populi rogavit, an magnas impensas fecisse videretur; et clamantibus, permagnas „ ipse igitur, respondit, pro vobis onera feram, et *meum* nomen templis inscribi curabo." Id non tolit Atheniensium ambitio, qni animum viri elatum mirati, continuo eum jusserunt nullis sumptibus parcere.

Hac ratione is, qui diligentissime civium suorum mores et indolem perspectam habebat, artes optimatium elusit, et victor ex omni certamine discedens majorem in dies auctoritatem adeptus est. Quum igitur tandem alteruter cedere deberet, suffragiorum eventus dubius esse vix potuit; sed Thucydides ejectus ejusque factio oppressa est (1).

§. 9.

Pacis Graecis restitutae foedere tricennali supra mentionem fecimus: ad brevis tantum otii fructus Atheniensibus concessus fuit Olymp. LXXXIV. a. 4., sexto anno post bellum Samium ortum est (2); cujus gesti eventum exponere magis in prom-

(1) Plut. Per. 14.

(2) Omnes hujus belli historiam diligenter exposuit, ac temporis rationem constituit Boeckh., de Antigon. Sophoclis §. 3—8. et in curis poster. in ann. Acad. Berol. 1824. p. 225—231.

promptu est, quam veram suscepti causam indicare. Videtur illa sic explicari poss. Samii et Milesii erant socii Atheniensium nomine magis, quam re *αὐτόνομοι*. Orta inter illos controversia de Priene et quum res ad arma venisset, Milesii bello inferiores, legatos miserunt Athenas, qui quererentur de injuriâ a Samiis accepta. Hujusce rei arbitrium erat proprie penes conventum Deliacum; verum Athenienses, qui avide arripiebant omnem opportunitatem potentiae suae extendendae, quique oderant regiminis formam (1), quâ Samos tunc utebatur, suo quodam jure jusserunt Samios *δίκας λαβεῖν καὶ δοῦναι παρ' αὐτοῖς* (2). Qua in re si quis putet, aliquid valuisse Aspasiae Milesiae preces, me quidem non habebit adversantem: dummodo ne bellum in ejus gratiam susceptum credat.

Pericles igitur cum XL. navibus Samum petiit, urbemque intestinis dissidiis laborantem, sine ullo labore cepit, democratiam ibi constituit et L. viros primarios totidemque pueros obsides in Lemnum deduxit. At optimates victi opem implorarunt Pis-

(1) Videntur quidem civitates Ionicae in Asia minori, liberatae a jugo Persarum democratias constituisse, idque de Samo peculiariter ex Aristotele testatur Photius in Lex. v. *Σαμίων*; at nimium quantum ibi valere paulatim inceperant nobiles, uti ex seqq. apparet.

(2) Plut. Per. 24. sq. Thuc. I. 115. cf. Groen van Prinsterer Comm. de *ἡγεμονίᾳ* Athen. p. 13.

Pissuthnae, Persarum satrapae (1); qui lubenter se immiscens rebus Graecorum, aurumque suum a Pericle contemtum esse aegre ferens, auxilia illis misit, quibus plebem oppresserunt, praesidium Athen. Samo relictum ceperunt et obsides liberarunt.

Eo nuntio accepto iterum Pericles cum novem collegis classi praefectus, prope Tragiam insulam numero longe snperiores Samiorum copias navales adgressus est, et victoriam reportavit: urbem deinde exclusit, et novis navibus auctus eam jam tunc cepisset, nisi rumor Phoenicum classis adventantis ipsum cum XL. navibus discedere coegisset. Interea Melissus philosophus, idemque exercitui Samio praefectus, sive parvum navium relictarum numerum, sive ducum (2) imperitiam contemnens, illis imposuit et gravem cladem intulit. Errare tamen videtur Aristoteles, qui ipsum Periclem a Melisso victum narrat, siquidem non aliunde hac de re constat. Neque illa victoria multum Samiis profuit. Nam Pericles reversus Melissum devicit, ur-

(1) Ita vocatur a Diod. Sic. XII. 27.

(2) In quibus Sophocles, vid. Strabo, p. 638. ed. Casaub., qui στρατῆγος creatus est, quoniam ejus Antigone omnibus placeret, vide Argum. Graec. Antig. cf. Boeckh. de Antig. Soph. passim et Orat. Suvernii in eod. Vol. p. 15. sqq. — Periclis judicium de Sophocle στρατήγῳ vide apud Athen. XIII, p. 604. D.

urbemque denuo obsidione cingit, malens eam sumptu et tempore, quam sanguine et perculo civium capere. Tandem, quum militum alacritate resistere diutius non posset, exercitu in octo partes diviso machinisque bellicis tunc primum adhibitis (1), illam expugnavit, Samiosque se dedere coegit his conditionibus, ut muros solo aequarent, naves traderent et cc. talenta pro belli sumptubus variis pensionibus solverent (2).

In hoc bello utrinque summa saevitiâ captivos affecerunt; sed non esse, quod fidem habeamus Duridi Samio, Periclis etiam post victoriam crudelitatem memoranti, satis declarat cum aliorum silentium, et Plutarchi refutatio, tum viri animus a tali re, ut qui maxime alienus. Ineptum Alexidis Samii commentum (3) de templo Veneris eo in loco a meretricibus, quae expeditioni interfuerunt, aedificato ex quaestu, quem corpore quaesierant, ne refutatione quidem dignum censemus.

Pericles Athenas redux exsequias caesorum para-

(1) Diod. Sic. XII. 28. Cf. Schol. ad Aristoph. Vesp. v. 283. Plin. H. N. VII. 56. a Pericle tradit inventas χεῖρας σιδηρᾶς i. e. uncos, sive manus ferreas, quas classiarii in tabulatis collocati in naves hostiles conjicerent.

(2) Plut. Per. 26. f. Diod. Sic. l. c. At vide Nepotem in Thimot. h. 1. cujus fidem potiorem judicat Boeckh. d. Staatsh. d. Ath. I. p. 312.

(3) Servavit, quâ est malitia. Athenaeus XIII. 572. F.

ravit et publice designatus (1) more patrio, orationem habuit funebrem, quâ praedicavit „ immortales caesos, sicuti Deos, quos non ipsos videmus, sed ex honore, quo ornati sunt, et e bonis, quae praebent, immortales esse statuimus:" eadem enim dici posse de iis, qui pro patriâ ceciderunt (2). Sententiam fortasse etiam aliam ad eandem hanc orationem referre licet, juventutem scilicet bello amissam perinde civitati ereptam esse, ac si quis ver anno adimeret (3). Abeuntem e suggestu omnes matronae laudarunt coronisque (4) et vittis ornarunt, unâ Elpenice exceptâ, quae „ magna scilicet, inquit, haec sunt o Pericles! et coronis digna, qui multos et egregios cives perdidisti, non Phoenicibus arma inferens, neque Persis, sicuti meus Cimon, sed urbem evertens sociam et communis originis!" Cui Pericles nihil aliud respondit, quam hunc Archilochi versum:

οὐκ ἂν μύροισι γραῦς ἐοῦσ' ἠλείφεο (5).

Quod

(1) Thuc. II. 34. Plato in Menex. p. 234. B. Demosth. p. Coron. p. 320. fin.

(2) Plut. Per. 8. f. e Stesimbroto, qui scripsit librum Περὶ Θεμιστοκλέους καὶ Θουκυδίδου καὶ Περικλέους, teste Athenaeo XIII. p. 589. E.

(3) Arist. Rhet. III. 10.

(4) Huc fortasse respexit Val. Max II. 6. 5. scribens „ duobus oleae connexis ramulis clarum cinctum fuisse Periclis caput." Quâ opportunitate non memorat, sed honorem ab Areopago ipsi decretum esse refert: quod tamen aliunde non constat Idem aperte errat, ubi hunc honorem in Periclem primum collatum fuisse putat, vid. Aelian. V. H. V. 19.

(5) Loci sensum aperit Schaefferus, in adnot.

· Quod attinet denique ad ea, quae Ion narrat de ejus superbiâ (1) et fastu post devictos Samios, adversus illa patrocinium viri suscepit Plutarchus, si modo justa criminatio; non enim continuo fides habenda auctori tam ignoto, praesertim quum animus Periclis illa labe in aliis rebus minime affectus appareat.

§. 10.

Pervenimus ad ultimum et gravissimum tempus vitae Periclis, quo bellum illud exarsit, qnod universae paene Graeciae faciem commûtavit. Cujus belli quum auctor vulgo Pericles perhibeatur, non abs re ducimus diligentius aliquanto in causas ejus inquirere, quantum fieri possit verum a falso in arduâ hac quaestione secernentes.

Graecarum civitatum potentissimae erant Athenae et Sparta, quas institutis, moribus, prorsus diversas conjunxit quidem aliquando commune periculum, verum mox divulsit principatus tenendi studium. Crescente Athenarum auctoritate, inviti Lacedaemoni maris imperium ad aemulam gentem delatum videbant (2), et ab eo inde tempore nihil an-

(1) Cf. Plut. de gloria Athen. VII. 382. Reiskii.

(2) Thuc. I. 95. et Diod. XI. 41. sq. 50. Factum hoc intra Olymp. LXXV. a. 4. — LXXVI. a. 2. statuit Clinton F. H. in Excurs. VI p. 248—252. qui acute vett. auctorum sententias in concordiam redegit, et Dodwelli ad Olymp. LXXVII. a. 3. hoc referentis errorem redarguit.

antiquius habuerunt, quam ei adversari. Praesertim odium illud crevit post mortem Cimonis, qui unus pacis semper conciliator fuerat. Lubenter adeo videbant Atheniensium in socios saevitiam, necessariam illam quidem, sed tamen duram et odiosam: quin tempore belli Samii consilium in conventu sociorum agitarunt opem Samiis ferendi, bellumque jam tunc suscepturi fuisse videntur, nisi Corinthiorum praevaluisset sententia, existimantium cuique populo liberum esse debere suis sociis poenam imponere (1). Athenarum ergo potentia (2), quae Lacedaemoniorum invidiam et metum excitabat, unice vera fuisse videtur belli causa: ejusdem orti occasio varie ab auctoribus narratur, neque una fuit.

Primum in bello, quod Corcyraeos inter et Corinthios (3) ortum erat, Athenienses illorum partes prudenti consilio Periclis amplexi erant (4): quo

(1) Ita certe gloriantur Corinthiorum legati apud Thuc. I. 40. 1. Idem I. 101. jam annos aliquot ante irrumpere in Atticam, sq. Thasiis sollicitatos voluisse Lacedaemonios, sed terrae motu impeditos consilium reliquisse narrat.

(2) Thuc. I. 23. 88.

(3) Ab antiquissimis inde temporibus videntur hae gentes sibi fuisse adversariae. Graecorum certe primi certamen navale commiserunt. Thuc. I. 13. cf. Wessel. ad Herod. III. 53.

(4) Plut. Per. 29. Thuc. I. 44. s Diod. Sic. XI. Illa societas cum Corcyraeis non erat illicita: nam in ipso foedere tricennali sancitum erat, ut cuivis civitati Graecae, quae neutrius gen-

quo facto, quum Corinthios sibi infestos reddiderant, nova mox cum iisdem exstitit controversia de Potidaea (1). Corinthii igitur, suas vires contra Athenienses non sufficere probe intelligentes, in conventu sociorum, bellum conjunctis viribus declararunt in Athenas suscipiendum: quorum (2) precibus Aeginetae, duris conditionibus utentes, clam se adjunxerunt: vehementer vero Megarenses in decretum illud invecti sunt, quo ab omni portu foroque Attico arcerentur (3).

Haec omnia et magis etiam metus, ne Atheniensium potentia in majus cresceret, vicit tandem Lacedaemoniorum tarditatem, qui contra nitente licet Archidamo (4) satis temere bellum non diutius differendum esse judicarunt (5). Interim plures legationes Athenas miserunt, non eâ mente ut ne bellum esset, sed ut interea se ad bellum instruerent et culpam omnem in Atheniensium pervicaciam transferrent. Primum imperarunt illis, ut urbem liberarent piaculo Cylonio (6), quo quum unum Periclem perdere studebant, nescio an unquam

gentis socia erat liberum esset, utri parti libuerit se applicare. Thuc. I. 35. Foecundus profecto rixarum fons.

(1) Thuc. I. 56. 66.

(2) Idem I. 103. coll. 105.

(3) Plut. l. c. Thuc. I. 67.

(4) Thuc. I. 80—85.

(5) Idem 88.

(6) Cf. supra §. 1.

quam disertius, quantum in eo fuerit declarari potuisset; non aliud vero responsum tulerunt, quam ut ipsi se purgarent piaculo Taenario et Palladis Chalcioeci (1). Deinde multa alia postulavere bellumque nullum fore promisere, modo revocaretur decretum Megaricum (2): cui jussui quum restiterit Pericles solus habetur belli auctor. At optimo ille consilio decretum non revocandum esse censebat: quâcunque enim de causâ latum sit, tolli illud Lacedaemoniorum jussu non poterat, quum vel minima concessio foret imbecillitatis metusque indicium (3). Deinde si aliqua spes fuisset fore, ut hoc modo omnis belli materia extingueretur, nec arma sumerent hostes; aliquid fortasse concedendum fuisset. Verum probe intelligebat Pericles viam ita sterni ad duriores conditiones, sicut mox probavit tertia eaque ultima legatio, quae pacem offerebat, ea lege, ut Athenienses Graecos *αὐτονομοὺς* esse sinerent (4). Id vero nihil aliud erat, quam postulare, ut Athenae sponte omnem splendorem deponerent, omnibusque reditibus spoliandas se praeberent et interitum sibi ipsae pararent (5). Placuit igi-

(1) Thuc. I. 128.

(2) Idem 139. add. Aelian. V. H. XII. 53. ibique Kühn. Aristoph. Acharn. v. 530.—540. — cf. de hoc et alio mox laudando i Süvern l. c.

(3) Plut. Per. 31. Thuc. I. 140.

(4) Thuc. I. 139.

(5) Orat. Periclis apud Thuc. I. 140. seqq. Heeren, Ideën. V. III p 227.

igitur omnibus civibus copiam dare dicendi, quumque anceps etiam esset, quaenam sententia vinceret, Pericles habuit illam orationem, quae insigne historiae Thucydideae ornamentum ab omnibus habitum est (1). Cujus orationis ne summa quidem capita referri patitur hujus instituti ratio. Quod vero responsum legatis dandum censuit, ex ipsa describere liceat, quandoquidem non melius aliunde constat, omnia fecisse, eo auctore, populum Atheniensem, quo pacem retineret: „ Legatos dimittamus cum hoc responso: Megarensibus permittimus foro et portubus uti, si Lacedaemonii quoque peregrinos non arceant, nec nos, nec socios nostros: civitatibus libertatem reddimus, si modo liberae erant tempore foederis initi, et si ipsi quoque suis sociis reddant copiam, ut non ad illorum arbitrium, sed pro suo quique arbitratu administrentur: judicium subire volumus secundum foedera: bellum denique non inferimus, sed illatum propulsabimus. Tale enim responsum et aequum et ex dignitate hujusce civitatis est."

Athenienses autem, ita pergit mox Thucydides, judicantes optimum illis consilium Periclem dedisse, ad ejus sententiam decretum fecerunt.

Exposui causas belli Peloponnesiaci, auctorem secutus gravissimum, eundemque integerrimum Thu-

(1) Eam admiratur acerbus Thuc. criticus Dion. Hal. p. 157. Add. Arist. T. III. p. 226.

Thucydidem (1): cujus potissimum auctoritas me movet, ut Periclem omni culpâ liberem et auctorem tantorum malorum fuisse negem, nisi quatenus plurimum ille contulerit ad potentiam et splendorem patriae suae augenda.

§. 11.

Exponam nunc contrariam sententiam, quae multos patronos nacta est (2), sed quam ipse Plutarchus non dubitat vocare πασῶν χειρίστην. — Inimici et invidi non deerant Pericli, quos cum maxima ejus auctoritas et apud populum gratia coerceret ab omni conamine aperto contra ipsum, iidem tamen clam quovis modo ipsi nocere studebant. Hinc tela sua in Phidiam (3), Periclis amicum et asseclam dirigebant, quumque viri integritas et prudentia omnem peculatus suspicionem a se removisset, sola invidia et inepta criminatio, quod sui Periclisque similes formas inclusisset in clypeo Minervae (4), tantum effecit, ut populus levis pa-

(1) De veritatis studio Thuc. testem locupletissimum habemus Dion. Hal. p. 824.

(2) Inter quos Diod. Sic. XII. 38—40. qui illum exponere maluit, Ephorum secutus, ut ipse testatur C. 41., quam Thucydidem ducem sibi sumere. cf. Ephori fragmenta edit. Marx. p. 227 23‑.

(3) Aristoph. in Pace, v. 605. et 615 —618.

(4) Cf. Cic. Tusc. I. 15.

pateretur vilissimis criminibus obrui artificem, qui unus omnium plurimum ornamenti Athenis attulerat. Quin eo usque processit ingratae plebis furor, ut illum in vincula conjicerent (1), indici infami summa tribuerent privilegia.

Post hanc suam victoriam Periclis obtrectatores ulterius progressi, quod illi carum sanctumque esse cognoverant, in id offendere coeperunt et Aspasiam, quam justae uxoris loco habebat atque Anaxagoram, magistrum dilectum et sapientem consiliatorem, quum ad naturae leges referret, quae vulgo portenta viderentur, impietatis reos (2) fecerunt, ut ipsum aliquando eodem crimine obruerent. Populus autem utrumque damnasset, nisi Pericles illius poenam lacrymis (si Plutarcho fides habenda sit) et precibus deprecatus fuisset: hunc vero in carcerem detrusum vix, fugiendi occasione parata, liberavisset (3).

Et jam ipsius Periclis actiones adversariorum calumniis patebant, latumque est decretum, quo coge-

(1) Plin. l. c. eum in carcere capitis judicium opperientem morbo, vel veneno oppressum dicit. Diversa narrat Philochorus apud Schol. Arist. Pac. v. 604.: at errat. vide Müllerum, de Phidiae vita. Comm. I. §. 16.

(2) Nulla accusatio Athenis latius patebat, nullum crimen gravius persequebantur. v. Meiners, Op. l. T. II. p. 79—81. et in Excursu, p. 156. seqq.

(3) Cf. Plut. Nic. 23. Diog. Laert. exsilio et V. talentis mulctatum refert. II. 12.

geretur rationes reddere Prytanibus: et ne judices qui causam cognoscerent, nimiâ fortasse religione obstricti (1), eum facile absolverent, secundo decreto res dijudicanda mille et quingentia judicibus permissa, et actio non uno nomine constituta est. His omnibus fractus metuensque ne in illo judicio adversa uteretur fortuna, dicitur bellum latens excitasse, intelligens numquam magis operam requiri magnorum virorum, quam imminente procellâ, nec unquam facilius invidiae conamina irrita reddi posse.

Nos autem, licet non negamus amicorum periculum vehementer commovisse Periclis animum, eumque persuasum de belli necessitate in eâ sententiâ magis confirmasse, hanc tamen exstitisse belli causam, non possumus admittere, quum nec diligentissimus causarum investigator Thucydides, nec Periclis reprehensor, Plato, ullam ejus rei mentionem faciant. Et quod ad historiam illam de rationibus reddendis attinet, tam strenue Wyttenbachius (2) Periclis causam egit, ut nihil quod adjiciamus, habeamus. Nec hîc substiterunt ejus ini-

(1) Scilicet ex priore decreto judices calculos ab ara sumere debebant; quod valebat ad confirmandam eorum integritatem. V. Plut. Them. 17. Plato de Leg. p. 753. et saepius. Ex altero decreto hoc sustulit Agnon.

(2) Bibl. Crit. III. P. III. p. 8c. Iniquius hac de re judicat doct. Boeckh. Staatsh. d. Ath. I. p. 210, ubi dicere non dubitavit Periclem excitasse bellum metu, ne ipse fieret „ ein Opfer der Parteiwûth zugleich, und eigener Untreue."

inimici et comici, sed multum sibi placuerunt in causis hujusce belli fingendis: unde fluxit illa narratio de Aspasia (1), belli illius effectrice: atque altera, quasi socii tributa pendere nolentes, Lacedaemonios proceres opibus ad bellum excitaverint (2). Cujus item rei nusquam vestigium apparet ante belli ortum (3): postea demum duri imperii taedium multos socios ab Atheniensibus abalienavit, et deficiendi cupiditate implevit (4).

§. 12.

Atque haec hactenus de belli causa et multiplici praetextu. Meum non est ulterius enarrare ejusdem initium, quod Thucydides ducit ab irrito Thebanorum consilio occupandi Plataeam (5), alii ab ipso exercitûs Peloponnesiaci adventu (6). Quum autem iste jam ad Isthmum convenisset, Archidamus omnibus copiis praefectus, sive vero pacis retinendae studio ductus, sive eâ mente, ut omnem culpam malorum instantium in Athenienses transferret, legatum Athenas misit (7) exploratu-rum,

(1) Vide Hesychium. v. Ἀσπασία.
(2) Aristoph. Pac. v. 619. seqq.
(3) Cf. Meiners l. c. p. 231. not. 3.
(4) Thuc. II. 8—17. Aristoph. l. l. v. 639—641.
(5) Thuc. II. 2—7
(6) Cf. Plut. Per. 33. Diod. Sic. XII. 42.
(7) Thuc. II. 12. cf. Arist. III. p. 229.

rum, num forte imminente periculo cederent. Hunc illi non admiserunt, ex Periclis sententiâ legatum ullum se recepturos negantes, nisi prius hostes in suam quique regionem discessissent.

Hinc Lacedaemoniorum copiae regionem Atticam, ab incolis relictam devastare coeperunt et ad Acharnas usque LX. ab urbe stadia distantes progressi, ibi castra posuerunt. Prudenter autem Pericles neque hostium provocatione, nec comicorum conviciis, neque inimicorum minis, nec denique amicorum precibus quicquam motus, urbis sortem inaequali pugnae committere noluit (1) et curavit, ne concione habitâ, animi impetus pravum ministraret consilium. Quod ipsum tum summae ejus potentiae, tum vero prudentiae et constantiae gravissimum si dixero indicium, neminem certe adversantem habebo. Hostium tamen ex Atticâ discessum non otiosus exspectavit; verum interim classem C. navium emisit, quae Corcyraeorum navibus aucta, Peloponnesi oras maritimas devastavit, magnumque incolis terrorem injecit: atque illa classis non minus, quam hyems instans hostiles copias ex Atticâ discedere coegit (2). Tunc demum cives perspiciebant, quanta esset in eo belli peritia, qui, ut pugiles non rectâ irruere in validos ad-

(1) Consilium, quod Pericles civibus dedit, indicat Aristoph. Ran. v. 1463—5.

(2) Thuc. II. 23. Diod. Sic. XII. 42.

adversarios, nec sponte ictibus occurrere solent, verum ab illis quam maxime recedere suisque artibus usi, victoriam sibi parare, sic unus viderat, qui Lacedaemoniis resisti posset. Quam bonam de se opinionem confirmare studuit annonae destributione et agrorum in Aeginâ divisione, unde omnes incolas ejecerunt Athenienses, ipsis crimini dantes, fuisse eos praecipuos belli auctores: at verior illa ratio videtur, quod tutius censebant suis colonis teneri (1) insulam Peloponneso adjacentem et quam *Piraeei gramiam* appellabat Pericles (2). Denique autumnali tempore cum maximis copiis in Megaridem irruptionem fecit, sicut decreto sancitum erat et magnâ regionis parte vastatâ, rediit (3).

Redux magno honore affectus est, quum iterum eligeretur, qui oratione funebri celebraret eos qui hoc anno caesi erant: quae oratio a Thucydide (4) minus servata, qnam ad ingenium magni viri expressa (5), maximum illius operi ornamentum affert. Nos autem, etiamsi admiramur istam orationem, quae antiquae eloquentiae formam adumbrat,

(1) Thuc. II. 27. Diod. Sic. XII. 44.

(2) Plut. Per. 8. Aristot. Rhet. III. 10.

(3) Thuc. II. 31. qui narrat huic expeditioni interfuisse etiam inquilinos: saepius hoc factum docet Ammonius v. Ἰσοτελής.

(4) Thuc. II. 36—46.

(5) Teste ipso Thucydide I. 22.

brat, et multa continet, quae ad historiam illorum temporum, nonnulla, quae ad ipsius Periclis indolem faciunt cognoscendam, inviti licet ad alia transimus, quum ea, qualem nos habemus, non ab ipso Pericle profecta adeoque a nostro argumento aliena sit.

§. 13.

Sequenti anno rediit exercitus hostilis, omnia denuo vastans, eique comitem se adjunxit in vexandis Athenis dira lues, quam nulla scientia humana avertere valebat (1). Sicut autem belli auctorem ferebant inimici unum Periclem, ita nunc etiam ejus consilia atque pertinaciam unicam hujus novae calamitatis causam jactabant. Illius tamen mens immota mansit, ut nobis reputantibus illas difficultates et negotiorum turbas, imago occurrat gubernatoris, qui, nave fluctubus agitatâ, nubibusque effusis, gubernaculo firmiter inhaeret et insuper minantes omniaque convellere paratos vectores cohibet et adhortatur, eodemque tempore pro nave luctatur, et adversus eos, qui ea vehuntur (2).

Crescenti in dies inopiae, ut quodammodo occurreret, urbem liberaret catervâ otiosâ et turbulenta,

(1) Thuc. II. 47 – 54. Lucretius, de R. N. VI. v. 1137. usque ad finem.

(2) Imaginem hanc debemus Aristidi III. p. 232.

tâ, mentesque alio avocaret, classem denuo instruxit (1), quae suo ductu agros hostium vastaret. Nullam tamen rem memoratu dignam perfecit et morbi vis ab Epidauri obsidione praeter spem eum recedere coegit.

Tanta interim mala Atheniensium animos fregerant, qui excitati sine dubio a Cleone talibusque hominibus omnium culpam Pericli tribuebant et pacem quovis modo petendam censebant (2). Et quamquam summa illa Periclis eloquentia eos excitavit, ne animis desponderent, et ad bellum sustinendum alacriores reddidit (3); ipse tamen privatim expertus est plebis inconstantiam, quae ei mulctam (4) imposuit et munere praetoris privavit. Ita tandem ipsa tempora brevem victoriam dederunt Cleoni, quem postea Periclis mortui memoria facile superavit, ut nemo esset, quin im-

(1) Plut. Per. 35. Thuc. II. 56.

(2) Thuc. II. 59. narrat Athenienses legatos misisse, ut pax cum Lacedaemoniis restitueretur: quibus re infectâ reversis iram plebis in Periclem versam fuisse. — Diod. Sic. XII. 45. legationem illam post Periclem remotum ponit ipsamque, quam tulerant, repulsam ait coegisse Athenienses, qui illum restituerent.

(3) Thuc. II. 60—65.

(4) Plut. Per. 35. ab aliis XV. ab aliis L. talentorum mulctam ei impositam dici refert. — Acute Boeckh. l c. I. 414. suspicatur hanc fuisse delatoria aestimationem, illam judicum damnationem.

improbum demagogum pro optimo cive mortuum cuperet (1).

§. 14.

Odium tamen illud non diu erat duraturum, sed simul cum plagâ huic illatâ iram suam deposuerunt Athenienses, quos suae saepius levitatis poenituisse, crebro apparuit (2). Neminem enim se habere, qui vel longo intervallo Periclem referret, quotidie sentiebant, desiderantes ejus prudentiam et in arduis rebus constantiam. Quum igitur tandem amicorum precibus motus prodiret, eum non restituerunt, verum ampliorem etiam (3), quam ante, potentiam in eum detulerunt: quid? quod, ut veterem injuriam repararent, legis ab ipso latae gratiam ei facere nulli dubitarunt (4).

Verum non diu hac illi potentiâ frui licuit; nam pestis illa, quae ei jam duos filios eripuerat, neque ab ipso manum continuit. Lento morbo consumptus obiit ille, qui moriens vere de se praedicare poterat, per omne tempus, quod Reip. praefuerat, nullum unquam civem suâ culpâ luctûs vestem induisse (5).

Ab-

(1) Arist. III. 433.

(2) Cf. Isocr, de Permut. c 9.

(3) Thuc. II. 65. *στρατηγὸν εἵλοντο καὶ πάντα τὰ πράγματα ἐπέτρεψαν.*

(4) Plut. Per. 37. Ea de re infra copiosius exponemus.

(5) Plut. Per. 38.

Abstineo ab omni laudatione, quum tota viri vita et Characterismus mox adumbrandus splendidi praeconii instar sit. Merito tamen inter magnos viros, quos Graecia multos tulit, hunc fere maximum judicari (1), affirmare sustineo: qui, quum semper patriae commoda potissimum spectaret, morte suâ Athenas orbas non dicam prudenti tutori, sed fideli amico et optimo adjutori reliquit: qui dignus denique erat, quem non Comici in derisum sed cives in honorem, non ex unâ aliquâ virtutis specie, sed ex plurimarum concentu Olympii cognomine ornarent (2).

§. 15.

Adhuc vita viri publica omnem nostram curam sibi vindicavit: jam vero videamus, qualis fuerit in vitâ domesticâ, quâ disquisitione viam simul sternemus ad alteram nostrae scriptionis partem.

Idem plane nobis apparet fuisse inter suos, qualem eum in vita publica cognovimus. Namque statim postquam ad Remp. accesserat (3), respuit con-

(1) Vide Wyttenb. in orat. de Conj. phil. cum lit. Opusc. I. 97.

(2) Plut. l. c. 8 et 39. Aristid. Oratt. III. 249.

(3) Dicitur tunc τοῖς περὶ τὴν δίαιταν ἑτέραν τάξιν imposuisse, quod male a nonnullis urgeri video, quasi fuerit antea moribus dissolutus.

convivia et familiaritatem, probe intelligens se aliter vix posse servare illam gravitatem illudque πρὸς δόξαν σεμνὸν, quod virum civitatis principem decet: unde certe, qui interius eum noverant, magis etiam hasce in eo dotes mirati sunt, quam reliqui cives virtutes ejus publicas. Quid? quod per omne reliquum vitae tempus nisi semel coenae interfuit, quum Euryptolemus nepos uxorem duceret, nec diutius in eâ commoratus est, quam usque ad libationes (1)? Nescio quid melius exhibeat imaginem viri, qui, quae aliis videntur voluptates haud spernendae, parvi ducens, omne tempus curis publicis tribuit, exiguum sibi reservat (2).

Bonum quoque consilium sequebatur in re familiari ordinanda (3), quam quum a patre accepisset locupletem (4), non auxit quidem lucro illicito e nummis publicis; sed ita administrari curavit, ut laute vivere et amicorum inopiae succurrere posset. Hac igitur occasione obiter notandum censeo turpe Athenaei (5) commentum, qui Periclem narrat magnam rei familiaris partem in Aspasiam scortum

(1) Plut. Per. 7.
(2) Cf. Heeren Id. III. 393. Idem de se gloriatur Cicero, pro Archia, c. 6.
(3) Plut. Per. 16.
(4) Ibid. 7. init.
(5) Athen. XII. p. 533. C.

tum dilapidasse: cujus auctoris calumnias male auxit Aelianus (1), ea, quae l. l. de Pericle falso narrantur, confundens cum mentione insequenti (2) Epiclis cujusdam cicutâ finem imponentis vitae, quam voluptati totam consecrasset: nisi censendus sit Aelianus alium respicere Periclem, Hippocratis cujusdam filium, a comicis ob insaniam et lasciviam agitatum (3).

Solebat noster annuos proventus ex agris locare et sibi suisque necessaria ad victum e foro parare: cujus instituti hos potissimum fructus percepit, quod, usus opera famuli diligentis, Euangeli, ita facillime rem familiarem tueri posset, nihilque temere perire sineret. Parum placuit ea diligentia et parcimonia uxori ejus et filiis, Xanthippo et Paralo, quorum uterque virtutem paternam minime imitatus fuit. Quapropter Socrates (4) arguens, ne sapientissimos quidem et optimos cives posse suas virtutes cum aliis communicare, hosce affert, quorum exemplo dicti veritatem probet; siquidem illi liberaliter instituti quum essent et patris curâ edocti artes ingenuas (5), minime ta-

(1) Ael. V. H. IV. 23. ibique Perizonius.
(2) Athen. XII. p. 537. C.
(3) Schol. ad Arist. Nub. v. 1001.
(4) Plat. Protag. p. 320. A.
(5) Plat. Menon. p. 94. B.

tamen meliores facti sunt. Tempore autem quo dialogus Protagorae nomine inscriptus habitus fingitur, juvenes adhuc erant (1), nec omnis ideo evanuerat spes, fore, ut aliquando boni cives fierent: cui tamen eventus non satis respondit; nam in aetatis flore peste consumpti sunt (2), stoliditate (3) et turpium hominum commercio (4) insignes.

Imprimis Xanthippus ingratus in parentem exstitit, quem prodigae vitae suae parum faventem expertus fuerat; quin malos rumores in vulgus sparsit, quibus patris nomen risui exponeret (5). — Quam autem felicitatem domesticam non invenit, dum uxorem habebat Hipponici viduam, demissa illa non invita, abunde gustavit Aspasia, cujus domum dudum frequentarat, uxore ductâ (6). Hujus foeminae, fateor, anceps fama est: sed debetur illa comicis, liberrimo hominum generi et magis etiam moribus Atheniensium, qui in fore et in sole versati voluptatum domesticarum paene ignari fuerunt (7). Equidem non crediderim ejus domum fuis-

(1) Prot. p. 328. C.

(2) Plut. Per. 36. cf. Dial. de virtute, falso olim Platoni tributa, p. 377. E.

(3) Ab Alcibiado certe in cognomine Dialogo Platonis I. 118. E. appellantur ἠλιθίω.

(4) Athen. V. 220. D.

(5) Plut. Per. 36. 13.

(6) Plut. Per. 24.

(7) Mulierum Atticarum conditionem depingit in fabulis Aristo-

fuisse aedem Veneri, sed Gratiis Musisque consecratam (1). Quod si non plane a veritate alienum erit, quid miremur illam suâ elegantiâ et humanitate Periclem cepisse, cujus domum a Socrate, Xenophonte, et optimo quoque Atheniensium frequentatam novimus? Aut quî tandem, si turpibus moribus fuisset, potuisset illa post multos annos (2) imperium, forma sua et doctrinae elegantiâ paratum, in Periclem tantum exercere, ut hic sui oblivisci, quam eam damnatam conspicere mallet?

Caeterum filium, quem ex Aspasia habuit unicum, quum ob paterna merita et ad leniendos Periclis dolores in civium jura recepissent Athenienses, postea summis functum honoribus (3) tandemque ultimo supplicio (4) iniquâ et durâ civium sententiâ affectum fuisse, verbo monuisse sufficiat.

Haec fere e Plutarcho et Platone de Periclis vitâ domesticâ depromere potui (5), talia sane, ut non plura ejusmodi tradita esse vehementer doleamus; magnorum enim virorum mores et ingenia non aliunde melius cognosci posse, merito censent arbitri periti.

CA-

tophanes; imprimis Lysistr. v. 43. sqq. — Add. Xen. Oecon. c. III. 10—15.

(1) Cf. Plut. Menex. p. 236.

(2) Plut. Per. 32.

(3) Fuit στρατηγὸς (Plut. Per. 37.) et Ἑλληνοταμίας (Inscriptio I. cum Boeckhii adnot. Staatsh. der Ath. v. II. 169.)

(4) Xenoph. Hist. Graec. I. 7. 2 et 38.

(5) Consulto omisi dubiam narrationem, quae est apud Stobaeum 70. 17.

CAPUT II.

CHARACTERISMUS PERICLIS.

§. 1.

Exposuimus vitam Periclis, unde didicimus tantâ eum polluisse auctoritate, ut in liberâ Athen. civitate, et antea plurimum potuerit, et vero, Thucydide ejecto, unus ille omnia fuerit, democratiâ non nisi nomine relictâ (1), quapropter multos reges potentiâ superasse vere dici possit. (2). Neque tamen ille vi aut metu cives suos rexit; sed cum aliae res ad illud fastigium ipsum evexerunt, tum imprimis eloquentiae flumen et rarus virtutum concentus. Meum jam est, illas animi ingeniique dotes enumerare; quod si rite fecero, Periclis Characterismum adumbravisse mihi videor. Ante omnia autem opus est, ut hoc semper teneamus, Pe-

(1) Thuc. II. 65. loco illustri.
(2) Plut. Per. 15.

Periclem fuisse Atheniensem et patriae amantissimum, atque illius aetatem incidisse in ea tempora, quum quaestio diu agitata dirimi deberet, utra gens, Lacedaemonii an Athenienses, Graeciae universae caput foret et princeps. Praeter orationes, quas Thucydides ab eo habitas narrat, Periclis omnis vita docuit, hanc primam ei legem fuisse, ut Athenas conservaret in imperio et principatu; quod, si ita est, quid mirum, si in civitate sua potissimum operâ salva et intactâ primum locum occupare non contemserit: quid, si res eo deducere studuerit, ut eo carere patria non posset? Hoc sane negari nequit, imperium a majoribus fundatum, Pericleâ aetate auctum vehementer et confirmatum fuisse, quod si illius imprimis operâ factum contendam, vera me dicere alios rebus bene perspectis judicaturos spero.

§. 2.

Omnium virtutum latissime patet et reliquas adeo complectitur virtus illa, quam veteres *justitiae* nomine designare amabant: quae si non defuerit Pericli, eo major ei debetur gloria, quo frequentius illius oblivio eos capiat, qui ad honores summos et quasi ad imperium perveniunt. Fieri autem vix potuit, quin in tantâ partium contentione in civitate Athenarum, sanctarum aliquando justitiae legum oblitus fuerit Pericles. Cogitamus

nempe Cimonem et Thucydidem ejus operâ ejectos; sed cogitemus simul, ei non aliud fuisse relictum, quam ut aut ipse cederet, aut adversarios opprimeret: neque illud negligamus, summa eum moderatione et a populo designatum, non suâ sponte, in Cimonem dixisse. Atque habeo plura, quibus probem viri justitiam, praeter hoc ipsum, quod adversarii numquam eam suspectam reddere conati sunt, qui vel minimam occasionem avide arripuissent. Invenio scilicet tantam in eo fuisse religionis observantiam, ut sontem amicum defendere noluerit, cui supplice roganti, ut testimonio suo periculum imminens depelleret, haec respondisse dicitur. „ Oportet quidem amicis praesto esse, sed usque ad aram (1)." Quae verba immerito a Plutarcho (2) reprehendi videntur. Etenim Periclem amicum, vel nocentis amici sortis misereri eumque tueri decebat: idem judex datus unum crimen respicere debebat.

Quanta autem in eo fuit integritas, qui per XL. annos fere aerario publico praefectus et ita, ut pro arbitrio opes administrari ei liceret (3), ne uno quidem nummo hereditatem paternam auxerit.

(1) Gellius N. A. I. 3. ubi non dubito, quin sit legendum: δεῖ μὲν συμπράττειν τοῖς φίλοις, ἀλλὰ μέχρι βωμῶν. coll Plut. Apopht. p. 186. C ibique Wytt.

(2) Plut. de malo pudore, p. 531. C. Praec. Reip. ger. 807. F.

(3) Cf. versus Teleclidis apud Plut. Per. 16.

rit. (1) Rara virtus apud Athenienses, quos pecuniae fuisse cupidiores, abunde constat (2). Quid multa? tantâ ille integritatis famâ gaudebat, ut, quum aliquando in reddendis rationibus X. talenta a se in utilitatem publicam expensa adfirmaret (quibus scilicet Laconicos duces corruperat, patriam imminente periculo liberaturus) frequens populus in his acquiesceret, neque intempestivâ disquisitione ejus consiliis, quae optima semper cognoverat, obesse vellet (3). Et sane ille vir, qui unus omnium maxime urbis splendorem auxit, qui plurima bella gerere debuit, qui copias navales vehementer auxit, in ipso belli Peloponnesii initio jactare poterat, fere septem millia talentorum in aerario esse relicta (4). Cujus pecuniae collectae laus Cimonis et Periclis prudentiae debetur, quippe qui novos socios Atheniensibus adjunxerant et non inviti illos, non amplius copias, sed pecuniam ad bellum conferentes videbant (5): conservatae vero uni Pericli.

Supra jam vidimus, non minori eum jure diligentis patris familias laudem sibi vindicare potuisse quam prudentis rerum publicarum administratoris

(1) Plut. Per. 15. Isocr. de Pace, 40.
(2) Plut. Arist. 4.
(3) Plut. Per. 23. cf. Aristoph. Nub. v. 856. ibique Schol.
(4) Thuc. II. 13.
(5) Plut. Cim. 11, Thuc. I. 99.

ris, ab immodico sumtu ut qui maxime alienus; quod sensit ejus filius Xanthippus, qui quum pecuniam, patris nomine quam mutuam acceperat, reddere non posset, ab ipso propterea in jus vocatus est (1).

Et ne fortasse putaremus, e contrario eum nimiae parcimoniae vitio laborasse, vetant ea, quae narrantur de ejus liberalitate, profecta non ab ostentatione, sed ex intimo animi sensu. Opibus ille suis succurrebat multorum inopiae; et quum aliquando optimus magister Anaxagoras, ut nimius rerum humanarum contemptor (2) et superbior quam qui aliorum opem invocaret, senio et miseria confectus, inedia vitam finire statuerat, gratus discipulus, etsi occupatus negotiis gravissimis, continuo eum adiit, ne in consilio suscepto maneret, precatus: cui tunc opibus suis non defuisse, etsi disertis verbis a Plutarcho non dicatur, nostro quodam jure contendimus.

§. 3.

Non difficile foret, aliunde etiam exempla arcessere (3), quae reliquis deficientibus testimoniis, justitiam ab eo cultam fuisse, satis ostenderent: nunc

(1) Plut. Per. 36.
(2) Plut. Per. 16. Plato Hipp. Maj. p. 283. A.
(3) V. c. Lysiae c. Andoc. 3. et c. Nicostr. 7.

nunc vero illis facile caremus et transimus ad illam virtutem, quâ quis praeditus eminet supra vulgus hominum et principem inter cives suos locum fere occupat, ad animi magnitudinem et fortitudinem. Animum autem Periclis magnum et excelsum vocare nulli dubitamus, vacantem illis perturbationibus, quae quemvis hominem dedecent, neminem vero magis, quam eum, cui Resp. commissa est. Anaxagorae institutio eum liberavit ab inani portentorum metu atque implevit fiduciâ in rebus gerendis ita ut omnibus diligenter consideratis, nec temere desperaret propter ignaviam, nec audacius confideret propter cupiditatem. Sic, ut hoc uno exemplo defungar, imminente bello Peloponnesio et quum id jam exarsisset, semper eandem secutus est sententiam (1), et quum mox omnia sibi adversa haberet, populi odium in se suscipere maluit, quam immutare, quae bono olim consilio decreverat. Neque minus, quam Anaxagoras (2) dolore invictum se praestitit, etsi omnem sensum humanum abjicere nec potuit, nec voluit. Itaque in carissimae Aspasiae judicio illam lacrymis suis iniquae sententiae eripuisse, Socraticorum auctoritate dicitur (3), et, quâ de re magis constat, exsequias faciens Paralo suo moerorem

(1) Thuc. I. 140. II. 61.
(2) Cic. Tusc. III. 14. Plut. cons. ad Apoll. p. 118. D.
(3) Plut. Per. 32. Atheu. XIII. p. 589. E.

rem opprimere non valuit, sed coronam mortuo imponens densas simul lacrymas effudit: quae sane paternae caritatis testes luculentae, magis ei decori sunt, quam si siccis oculis et duro animo cladem hanc pertulisset ultimam (1). Longissime ille aberat ab ignaviâ et mollitia, sed idem imbutus vero humanitatis sensu, qui in ipsis belli periculis nihil antiquius habuit, quam ut milites servaret incolumes, quique profecturus ad bella haec secum dicere solebat: „Cogita, Pericle, te praeesse liberis hominibus, Graecis et Atheniensibus (2)." Silentio item praeterire nolo, quod quum in exstruendis Propylaeis opificum aliquis e tecto delapsus in eo esset, ut jamjam moreretur, Pericles non infra dignitatem habuerit, ei remedia dare (3) quibus salvus evasit: quod a populo divino tributum fuisse auxilio, non est quod miremur.

Sprevit idem voluptatem, neque ira ad injustum facinus abrumpi se passus est: quam securitatem omnium amorem ei conciliasse, dignitatemque attulisse, quis negabit? Suâ igitur virtute contentus contemnere poterat comicorum imprimis cavillationes,

(1) Aliter paullo Val. Max. V. 10. 1. et Ael. V. H. IX. 6. qui sua habent e Plutarch. Consol. ad Apollonium, p. 118. E, ubi cf. Wyttenb. adn.

(2) Plut. Apophr. p. 186. C. Praec. Reip. ger. p. 813. D.

(3) Plut. Per. 13.

nes (1), quibus nec tuto resistere potuisset, neque etiam innocentem risum plebi adimere voluisset: diligentissimus namque morum publicorum observator intelligebat talia spreta exolescere: si irascare, agnita videri. (2). Fortitudinis autem in eo, qualia exempla excitem, dubius haereo. Sive enim belli ducem respiciamus, qui occasione oblatâ rem optime semper gessit, hoc vitandum ratus, ne temere offerret se periculis, improbansque non monitis, sed etiam suo exemplo aliorum, v. gr. Tolmidis, audaciam: cui praeclara illa verba dixit: „ tu, si Pericli non credas, sapientissimum certe magistrum, tempus exspectare ne dedigneris (3); sive cogitemus labores, quos aequo animo subiit in Reip. administratione populi commoda curans, sed ei non cedens (4), nae iniqui futuri sumus, ni libenter hanc fortitudinis laudem ei quasi propriam fuisse concedamus.

§. 4.

Possunt aliquando incidere tempora, quibus Reip. salus suadere videatur paullulum a norma recti et jus-

(1) Horum licentiam notat Cic. in fragm. IV. de Repb. §. 83. Or.

(2) Sententiam profert Tac. Ann. IV. 34. f.

(3) Plut. Per. 18.

(4) Plut. Per. 15. id. Niciâ, 3.

justi discedere; nunquam autem ipsius interesse potest, in ulla re temperantiam et modestiam, vitae ornamenta pulcherrima, deponi. Et sane illum virum, qui varios animi motus rationi subjicere a teneris didicerat, quâ fuisse temperantiâ in dictis factisque dicemus? Naturâ et disciplinâ acuto pulchri sensu repletus et in omni vita (1) illam elegantiam referens, quam postea Athenae sibi propriam habuerunt, delectatus videtur amicorum, qûos habuit multos, commercio et ingenuarum mulierum consuetudine. Sed calumnia et invidia illa ei objecerunt crimina (2), quasi quovis modo libidini satisfacere studuerit. Redarguit ea moderata vitae instituendae ratio (3) a qua numquam recedebat; diserte etiam refellit dictum (4) ejus, quo Sophoclem in praeturâ collegam intempestive pueri cujusdam formam laudantem reprebendit. „ Praetorem quippe decere non solum manus, sed etiam oculos abstinentes habere." Neque tamen est, quod miremur illius aetatis homines (5) libidini tribuisse amorem, quo Aspasiam, cultismi ingenii foeminam prosequebatur, quum eo usque

(1) Plut. Per. 5. Aesch. c. Timarchum 6.

(2) Athen. X. 436. F. XIII. 589. F.

(3) Plut. Per. 7.

(4) Plut. Per. 8. Cic. de Off. I. 40. Val. Max. IV. 3. 1.

(5) Vide versus Crat. et Eupol. apud Plut. Per. 24. et Aristoph. ibid. 30.

que mulieres gynaeceis contineri solerent, liberalis institutionis prorsus expertes.

Idem patientiae exemplum dedit, philosopho non indignum, quum ab improbo homine per totam diem conviciis petitus, non modo istum non coercuit, sed quum jam in eo esset, ut domum vespere ingruente intraret, facem eidem servum proferre jussit (1).

Eundem ille in dicendo modum tenuit, atque nolim a Dionysio reprehendi, quae Pericli apud Thucydidem tribuuntur (2). Minime ea abhorrent ab ingenio viri, qui suae integritatis sibi conscius patriaeque commoda semper ob oculos habens contra calumniae tela se defendere debet. Non spirant ea arrogantiam, fiduciam potius morum declarant.

Facile autem illa gravitas in superbiae aliorumque contemptûs suspicionem ducere poterat, praesertim si quis cogitabat Cimonis liberalitatem et populare ingenium. Sed quos tale quid in Pericle reprehendentes audiebat Zeno, eos admonebat ut parem affectarent superbiam, quae ipsa imitatio eorum mentes elevaret, et summo viro similiores redderet (3).

Sed quid plura? Summam sui admirationem excitat ille, qui omnia sua facta et novem victorias, quas

(1) Plut. Per. 5.
(2) Vid. supra C. I. §. 13.
(3) Plut. l. l.

quas reportavit, in quibus fortunam non parum adjutricem expertus fuerat, facile superari putabat summâ humanitatis laude (1); quam qui ei denegaret, inventus est nemo.

§. 5.

Consulto nihil monuimus de ejus prudentiâ summâ, propterea quod ea tertii Capitis materia erit. Non tamen possumus, quin hîc eam ubique ab eo servatam praedicemus. Illa instructus et hostium victor et civium ductor exstitit: illa sibi prospexit, ne aliquando mutatâ aurâ populari ab inimicis pessum daretur. Argumento sit ratio, quam a Phidiâ teneri voluit in adornandâ Minervae statuâ, cui aurum ita appositum erat, ut facile separari et appendi posset (2); et magis etiam illud, quod sub initium belli Peloponnesii agros suos, quos in Atticâ regione habebat, populo donavit, ne forte incideret in populi invidiam, si hostilis exercitus iis parceret (3).

Prudenter quoque modum in dicendo tenebat, qui non de omni re ipse ad populum verba faciebat, sed plerumque amicorum (4) utebatur ministe-

(1) Plut. Per. 38.
(2) Ibid. 31.
(3) Ibid. 33.
(4) Plut. Reip. ger. Praec. p. 812.

terio, se ipsum, ut ait Critolaus (1) tanquam triremem Salaminiam ad res graviores reservans. Ubi vero surrexerat facile populum impellebat, quo vellet. Apparuit hoc in utrâque Cimonis accusatione (2); apparuit in judicio Thucydidis, quem ἄριστον ῥήτορα suâ eloquentiâ ita prostravit, ut ne habuerit quidem, quod reponeret (3).

Non solum autem accusatoris partes in se suscepit, sed audivit eum Socrates (4) admonentem cives suos, ut securitati urbis consulerent, exstruendo τῷ διὰ μέσου τείχει: et, ut alia omittam, bis a populo designatus est, qui collaudaret eos, qui pro patriâ cecidissent. Quae omnia me admonent, qui nonnulla subjiciam de eloquentiâ viri, sine quâ nunquam ille, etsi optimis moribus et insigni prudentiâ ornatus, tantam auctoritatem adipisci et vero retinere potuisset.

§. 6.

De Eloquentiâ Periclis, profectâ illâ ex intimâ animi humani et universae naturae cognitione, atque adeo ex ipsâ philosophiâ, una est et consentiens omnis antiquitatis vox. Plato, quum docuerat

(1) Plut. Per. 7. Reip. ger. Praec. p. 811.

(2) Cf. Cap. I. § 6.

(3) Aristoph. Vesp. v. 945 48. ibique Schol.

(4) Plut. Per. 13. Plat. Gorgiâ, p. 455. E. ibique Stallbaum.

rat tria haec requiri in oratore, naturam, scientiam, usum, non dubitat Periclem appellare omnium optime ad rhetoricam instructum (1) τελεώτατον εἰς τὴν ῥητορικὴν, quem quominus postea (2) perfectum oratorem diceret, hoc unum obstabat, quod Pericles arte suâ cives non meliores et justiores reddiderat. Singulari laude apud eundem (3) ornatur ab Alcibiade, dum Nestori et Antenori opponitur; quamvis dubium videri possit, dictane haec respiciant dicendi facultatem, an vero prudentiam in omni vitae ratione. Platoni succedant comici, qui ceteroquin viri potentiam exosi, certatim in eo genus orationis sublime et persuadendi vim celebrant. Aristophanes (4) eum dicit fulmina et tonitrua emittere et Graeciam commiscere: Cratinus (5) linguam Graecorum maximam: Eupolis (6) longo eum intervallo reliquos oratores post se reliquisse, suadam in ejus labris sessitavisse, tantamque in eo vim fuisse testatur, ut

(1) In Phaedro, p. 269. E.

(2) in Gorgiâ, p. 503.

(3) In Symposio, p. 221. C. coll. p. 215. E.

(4) Acharn. 530.

(5) Sic certe Aristid. III. p. 215. Cant., putans comicum dixisse, quod sentiret, veritati vero ex arte suâ aliquid acerbi admiscuisse. — Similiter Philostr. in prooem. ad vitas Sophist. μέγας ὁ Π. ἐνομίσθη τὴν γλῶτταν.

(6) Complura congessit Wyttenbach. ad Plut. de S. N. V. p. 7. sqq.

ut in auditorum mentibus quasi aculeos relinqueret. Communi denique civium consensu is, qui dicendo male audaces reprimere, stulte trepidantes erigere poterat (1), Olympii cognomine (2) dignus est habitus, quod olim a Comicis in derisum acceperat: idque, ut festive ab Aristide Rhetore scriptum (3) invenio, facientes Athenienses ἔπαθόν τι Ὁμηρικόν.

Priusquam autem eloquentiae Pericleae imaginem nobis informemus, utile erit inquirere, an umquam scriptae editaeque fuerint ejus orationes. Affirmat Cicero (4): negant Plutarchus (5) et Quinctilianus (6), quorum hic, quum nihil reperiat tantâ eloquentiae famâ dignum, ea, quae sub Periclis nomine ferebantur, ab aliis esse composita judicat. Haec igitur sententia, a diligenti arbitro prolata, et a summo superioris aevi critico (7) probata, unice vera videtur. Et ne temere illis assentire videar, animadvertere lubet, primum viros, qui plurimum valebant in liberâ aliquâ civitate noluisse fere orationes scripto mandare et posteris transmittere, judicia refugientes sequentium temporum;

(1) Thuc. II. 65.
(2) Diod. Sic. XII. 40. Plut. Per. 8.
(3) Arist. l. l. p. 250.
(4) De Orat. II. 20. Brut. 7.
(5) Plut. Per. 8. Vit. X. Orat. p. 832. D.
(6) Quinctil. I. O. III. 1. 12. XII. 2. 22. et 10. 49.
(7) Rhunken. Hist. Crit. Orat. Gr. p. 38.

rum (1); tum vero Sophistas jam Demetrii Phalerei aetate coepisse fictas ad imitationem fori consiliorumque materias componere (2), quibus fortasse fraudem sibi fieri passus sit Tullius. — Plura tamen indicia habemus, unde orationis Pericleae formam effingere liceat. Faciunt huc, praeter diserta veterum testimonia, dicta quaedam passim apud Plutarchum Aristotelemque servata; facit imprimis diligens lectio earum orationum, quas historiae suae intexuit Thucydides, qui ex eadem Anaxagorae disciplinâ profectus, ita se ad Periclis imitationem composuisse videtur, ut ejus eloquentiae formam effigiemque per totum historiae opus expressam posteritati servaret (3). Thucydides igitur orationes illas non iisdem verbis retulit (4), sed eundem retinuit cogitationum ordinem, eosdem sensus reddidit: quod etiam verosimilius erit reputantibus Thucydidem ipsum facile concionibus interesse potuisse, nec oblitum ita pridem fuisse verborum, quae omnium animos moverant.

Erat ejus dicendi genus acutum, breve, sententiis magis, quam verbis abundans: non carebat suavitate et lepore, licet hilaritatem et comicam levitatem a nemine longius fuisse remotam statuere de-

(1) Plat. Phaedro, p. 257. D. cf. Cic. Brut. 24.
(2) Quinct. I. O. II. 4. 41.
(3) Verba Wyttenb., praef. ad Sel. Hist. p. 13.
(4) Thuc. I. 22.

debemus, quam ab eo, cui natura dederat vultum ad risum minime proclivem et insignem gravitatem. Erant Pericles et qui eum secuti sunt oratores, teste Cicerone (1), grandes verbis, crebri sententiis, compressione rerum breves et ob eam ipsam causam interdum subobscuri. Periclis igitur eloquentiam foro et castris, quam palaestrae aptiorem fuisse puto, et redoluisse ea tempora, quum civitas Athenarum, nominis famâ celebrata, in viro principe plus aliquanto, quam nudam rei militaris scientiam exigebat. Pleraeque autem earum, quas enumeravimus, dotium quum a nemine, qui quidem boni Oratoris laudem ambit, abesse possint, in nulla earum verus eloquentiae Pericleae character et typus poni poterit. Difficile est certi quid de eo affirmare, praesertim juveni, qui oratorum veterum monumenta vixdum attigit; vel sic tamen finem illius eloquentiae in docendo non temere mihi constituere videor, viamque, quae ad eum finem duceret, insignem prudentiam civilem.

Quum modo calculum meum adjecerim iis, qui negant quicquam praeter decreta a Pericle relictum fuisse, nolo tamen illud eo valere, quasi arbitrer illum ea, quae dicturus esset, non domi elaborasse et scripto mandasse. Scio equidem fuisse, qui fontes τῶν λόγων σχεδίων ab eo reclusos dicerent:

(1) Cic. Brut. 7. cf. 11. Orat. 4. Plut. Per. passim.

rent (1): sed incerta fama cedere debet diserto Plutarchi testimonio. Hic scilicet refert (2), Periclem noluisse saepe, populo rogante, dicere, quum non praeparatus esset; et alibi (3) narrat, Demosthenem illud ipsum in eo laudavisse et imitatum fuisse, quod non de omni re ex improviso diceret. Non obstat, quod constet (4), eum fuisse cautum in dicendo, et antequam ordiretur, Deos rogare solitum, ne quod verbum ipsi excideret minus ad rem praesentem aptum. Illa enim erat veterum Oratorum consuetudo, ut accurate meditarentur, quae dicerent, plura vero adjicerent, quae res ipsa postularet; raro illi orationes de scripto recitabant (5); rarius temere in suggestum advolabant. Ita denique aliquid fortasse veri subest iis, quae ironice Socrates apud Platonem (6) affirmat, Aspasiam instituisse bonos Oratores, unumque longe principem Graecorum Periclem, Xanthippi filium.

(1) Philostr. l. l.

(2) Plut. de lib. educ. C. 9. §. 12.

(3) Id. in Demosth. 6.

(4) Id. Per. 8. Reip. ger. Praec. p. 803.

(5) Romani certe Oratores non nisi ob rei magnitudinem. Cic. p. Plancio 30. p. Sextio 61.

(6) in Menex. p. 235. E. cf. Plut. Per. 24. — Diserte quoque Schol. ad Aristoph. Acharn. v. 525. illam Periclis σοφίστριαν καὶ διδάσκαλον λόγων ῥητορικῶν appellat.

CA-

CAPUT III.

QUO EXPONUNTUR ET DIJUDICANTUR CONSILIA PERICLIS POLITICA.

§ 1.

Antequam ipsam opusculi hujus partem gravissimam adgredior, non abs re videtur attingere quaestionem, quae ultro se offerre solet ei qui diligentius aliquanto totum hoc argumentum persequitur: nimirum, an Pericles homo *privatus* solâ auctoritate omnia illa, quae supra indicavimus, perficere potuerit? Solet quidem populus aliquem sibi praeponere eumque potentiâ atque auctoritate augere (1), ut inauditum non esset, si in democraticâ illa Athenarum civitate tantus vir, quamquam nullo functus sit munere, multum potuisset: talem tamen προστάτην, nisi aut populus languo-

(1) Cf. Plato de Rep. VIII. p. 565. C.

guore sit correptus, aut ipse tyrannidem occupaverit, multis semper premi difficultatibus, intellectu facile est. Hinc colligerem, Periclem munus aliquod gessisse grave; quae opinio satis confirmatur historicorum indiciis. Primum igitur, nescio quot locis, dicitur ille fuisse *στρατηγὸς*; quod munus mere democraticum (1) erat, et optimam suggerebat occasionem immiscendi se rebus tum externis, tum internis (2). Populi suffragiis cum antea saepius (3) praetor ille creatus est, tum vero Thucydide ejecto ad ultima fere tempora eo munere functus (4): quumque Atheneniensies irâ ducti eum destituissent, restitutus mox singulari instructus est potestate, quâ videtur omnia pro arbitrio collegis suis mandare potuisse (5), non secus atque olim Themistocles (6) et Aristides (7), *αὐτοκρατόρες* in bellis contra Persas fuerant (8).

Mi-

(1) Cf. Herod. v. 38.

(2) Vid Schömann de Com. Athen. p. 314.

(3) Plut. 18—23. Thuc. I. 111, 114, 116. saepius.

(4) Id. l. c. 16. ad quem locum respicere videtur Cl. Heeren, Ideen l. c p. 400.

(5) Thuc. II. 65. *στρατηγὸν εἵλοντο καὶ πάντα τὰ πράγματα ἐπέτρεψαν.*

(6) Plut. Arist. 8.

(7) Ibid. 11.

(8) Fortasse jampridem in ejus potestate fuit, quem vellet ducem expeditioni alicui adjungere, uti certe narrat Plut. Per. 29. de Lacedaemonio, Cimonis filio, quem

cum

Minus certa res est de altero munere quaestoris, ταμίου, quod item in eum collatum fuisse videtur (1). Non illud sane difficultatem affert, quod istud nomen, sicut et demagogi (2), saepius absolute eum significat, qui magnâ gaudeat potestate (3): (nam apud Diodorum l. c. certum munus sine dubio indicat); verum quod diversi magistratus (4) hoc nomine significantur. Non tamen temere e locis laudatis efficere mihi videor, fuisse Periclem administratorem aerarii Graecorum publici, Ἑλληνοταμίαν. Potuit ita tantos sumptus facere ad ornatum urbis quibus privatum Atheniensium aerarium certo non satis fecisset: potuit et ipse tributa sociorum, ab Aristide olim imposita, numero CCCCLX. talentorum (5) ad DC. producere; quod si cui durum videatur, teneat ille novos interea socios accessisse, et Cimonis pruden-

cum X. navibus auxilio misit Corcyraeis: quamquam hoc fortasse non urgendum. — Thucydides (I. 45) hunc cum duobus collegis appellat; nulla apud eundem mentio est de malitiâ Periclis, quam perstringit Plutarch. l. c.

(1) Diod. Sic. XII. 38. Telesiclides apud Plut. Per. 16. add. ibid. 12.

(2) Hoc nomine Periclem appellat Isocr. de pace c. 40. cf. Valckenaer. diatrib. in Eurip. c. 23.

(3) V. gr. apud Athen. I. 28. C. Cares sunt ἁλὸς ταμίαι.

(4) Vide Boeckh. Staatsh. der Ath. II 172—193.

(5) Plut. Arist. 24. Thuc. I. 96. II. 13. Diod. XI. 47. ibique Wesseling. Nepos Alcib. 3.

dentiâ factum, ut multae civitates pro navibus et copiis pecuniam conferrent (1).

Denique ne quid omisisse videar, placet monere fuisse illum etiam inter curatores operum publicorum (ἐπιστάται s. ἐπιμελῆται τῶν δημοσίων ἔργων) idque saepius, quum et Lycaeum ejus opera absolutum (2) tradatur et Minervae statuam Phidiae ipse locaverit (3). Postremo athlothetam illum musicorum certamini leges posuisse, auctore Plutarcho (4), supra monuimus.

§. 2.

His praemissis, accedo ad exponenda ipsa consilia Periclis politica et ad judicandum, profuerintne illa Atheniensium civitati, nec ne: quâ in re hanc mihi normam proposui, non me ulli sententiae mancipare, sed libere meas qualescunque opiniones depromere, nihil silentio prementem, quod perniciosum fuisse videatur, nihil item, quod probandum et laudabili consilio factum putem. Utinam videar non plane neglexisse egregium Heerenii

(1) Plut. Cim. 11. Thuc. I. 99. De auctis Euboeensium tributis Schol. Arist. Nub. 213.

(2) Vide Philochorum apud Suidam, vel p. 53. edit. Lenz et Siebelis. De Odeo idem testatur Plut. Per 14.

(3) Diod. Sic. XII. 39.

(4) Plut. Per. 14

nii (1) in dijudicando magno viro monitum, nec deseruisse aureum Plutarchi (2) praeceptum. Primum igitur in censum vocanda illa omnia (3), quibus populi favorem sibi conciliavit, quo munitus Cimonem et Thucydidem aemulos superavit: quae sane si ex suâ naturâ considerantur non ex tempore et consilio et personâ auctoris, improbanda erunt et reprehendenda. Pertinent huc variae illae μισθῶν διανομαὶ, festa illa et pompae, quae omnia Plato (4) cogitabat, quum populum a Pericle factum contenderet ignavum et inertem et loquacem et pecuniae cupidum. Quae reprehensio ut rite a nobis perpendi possit, opus est ut prius singula exponamus.

§. 3.

Inter mercedes illas a Pericle inventas, praecipuae sunt mercedes judiciales et pecunia ad visenda spectacula. Athenis hoc ipsum erat civium proprium, quod illis liceret comitiis interesse, ibique verba facere et causas allatas judicare (5): at simul Solon constituit, ut ex iis qui XXX. ae-

(1) Heeren, Ideen, III. p. 223.

(2) Plut. Cim. 2. Ὥσπερ γὰρ τοὺς τὰ καλὰ κ. τ. λ.

(3) Plut. Per. 9. 11.

(4) In Gorgiâ, p. 515. E.

(5) Aristot. Pol. III. 1.

aetatis annum attigerant, quotannis 6000 eligerentur, ad quos, Heliastarum nomine insignitos, pleraeque causae deferrentur (1). Quod vero ille optimo consilio constituerat, ad confirmandam democratiam, eventu caruit sperato. Inopes enim cives raro judiciis intererant, ubi nullum illis lucrum proponebatur, dum interea alio quovis modo victum sibi quaerere poterant. Hinc judicia tota penes divites et civitatis forma paullatim ad oligarchiam vergens: cui malo ut remedium ferret, Pericles induxit (2) modicam unius oboli (3) mercedem, pauperibus civibus solvendam, si judicum munus obirent. Res sane per se non improbandâ, quâ tamen vix alia magis Athenis nocuit. Illa enim civitas, quo magis socios sibi obnoxios redderet, omnes illorum causas coram suis tribunalibus traxit (4), unde tanta litium copia semper aderat, ut tertia fere civium pars majorem anni partem in judiciis versaretur, facilem et in otio parabilem quaestum cuivis artificio et labori anteponens. Quae φιλοδικία Atheniensium, ab Aristophane saepissime exagitata (5), insignem in modum

(1) Aristoph. Vesp. v. 662. ibique Schol. et ad Plut. v. 977.

(2) Aristot. Pol. II. 12.

(3) Aristoph. Nub. v. 861.

(4) Pollux. VIII. 63. Hesych. ἀπὸ συμβόλων δικαζέσθαι. Xenophon de Rep. Ath. I. 16—18. III. 1—9.

(5) In Pace, v. 505. Av. 109. Nub. 209. Eqq. 1317. Hanc civitatis pestem in Vesp. potissimum perstrinxit.

dum aucta est, quum mox merces illa ad tres obolos (1) produceretur. Difficile sit judicatu, utrum hoc ultimum Cleoni (2) sit adscribendum, an vero jam ante eum a Callicrate (3) quodam fuerit inventum: Periclis certe in augenda mercede nullas fuisse partes constat. At ille primum dedit exemplum aliisque viam indicavit, qua populi favorem captarent: primus ille in civitatem introduxit rem, ut quae maxime perniciosam. Quamdiu ille Athenis praefuit, plebis licentiam suâ auctoritate reprimere poterat: sed quum neminem sibi haberet parem, aut secundum, cui tantum onus tuto committeret et relinqueret, nae ille male consuluit civitati, unice praesentes curans, nullâ habitâ futuri temporis ratione, et potius quae populo erant jucunda, quam optima quaeque suadens (4). Duplex nempe malum illa merces vel adduxit, vel excitavit: quum enim sportulae illae quotannis fere CL. talentis (5) constarent, eique summae neque πρυτανεῖα (6) (sacramentum a litigantibus depositum), ne-

(1) Vid. Boeckh. op. l. I. 250—252.

(2) Idem arg. Eq. v. 255. Schol. ad Plut. 330.

(3) Suidas ὑπὲρ τὰ Καλλικράτους. Cf. Hermann praef. ad Nub. edit. 2. 50—52.

(4) Expressi egregiam Andocidis sententiam, in or. c. Alcib. p. 117. ἐγὼ δὲ νομίζω κ τ. λ.

(5) Aristoph. Vesp. 663. Cf. Boeckh. p. 253, 4.

(6) Xenoph. l. c. l. 16. Pollux. VIII. 38.

neque τιμήματα (1) (mulctae publicae) sufficerent, nova identidem excogitanda erant tributa (2), novaeque sociorum vexationes, ne aerarium penitus exhauriretur: quo malo nescio an gravius illud, quod lites augerentur, populi mores corrumperentur, et inopes cives omnia relinquentes prae insano judicandi furore, non tam quid justum, quam quid utile ipsis foret, spectarent (3).

§. 4.

Felici casu veteres Grammatici (4) originem τοῦ θεωρικοῦ adnotarunt, quum alioqui facile adduceremus ad credendum tale quid mores arguere vehementer corruptos. Nimirum dum olim aditus ad theatrum cuivis pateret, turbis et litibus illa licentia ansam praebebat: quibus, quum Olymp. LXX. novum theatrum exstrueretur, tempestive obviam ivit pretium dioboli (5) a spectatoribus solvendum. Ita vero pauperes excludebantur: quod non tulit Pericles, motus rationibus politicis aeque atque artis ingenuae studio. Debebatur profecto populo pro continuis laboribus aliquod praemium, et

(1) Boeckh. op. l. l. C. 11 et 12.

(2) Plut. Arist. 24. Andoc. c. Alcib. p. 116. de Pace p. 93.

(3) Xenoph. l. l. §. 13.

(4) Vide imprimis Liban. in argum. ad Demosth. Olynth. I.

(5) Aristoph. Vesp. v. 1189. Demosth. p. Cor. p. 234.

et nemo facile oblectationem hanc indignam vel inhonestam dixerit. Non is erat Pericles, qui inertiam civibus suis commendaret, cujus potissimum curâ factum est, ut opificia per omnes civium ordines spargerent felicitatem (1); quum hoc sibi persuasum haberet, otium sine agendi studio non dari, neque civitati principi, perinde ac subjectae prodesse dejectam securitatem (2). Quae quum ita sint, iniquam legem ei proponunt, qui non viri animum attendunt, sed insequentium temporum abusus primo auctori tribuunt; similes quodammodo isti optimatium fautori, quem omnia mala in democratiâ ad Theseum referentem depingit Theophrastus (3). — Nos potius Periclem absolvamus, iisdem plane rationibus ducti, quibus Aristoteles olim popularem licentiam immerito imputari Soloni, egregie demonstravit (4). Coepit pecunia illa postea dari ad dies festos et pompas celebrandas (5), verum contra Periclis mentem: a quâ longius etiam recessit Eubulus iste, qui legem tulit, quâ, qui pecuniam theatralem in militarem convertisset, capite plecteretur (6).

§. 5.

(1) Plut. Per. 12.
(2) Thuc. II. 63.
(3) Char. Eth. 26.
(4) Arist. Pol. II. 12.
(5) Hesychius θεωρικὰ χρημάτα. cf. Plut. de Gloriâ Athen. C. 6. — Isocr. de Pace 29.
(6) Rhunken. Hist. Crit. Or. Gr. p. 66.

§. 5.

Pericles non minorem rei militaris, quam civilis curam gerens, primus etiam militibus nautisque stipendia (1) dedit. Non est quod miremur, Graecos olim, solâ gloriâ contentos, pro aris et focis contra barbaros stetisse: sed tempora erant mutata et nemo jam patriam relinqueret et vitam variis exponeret periculis et laboribus sine ullâ mercede, quam sciret resides accipere in otio et securitate. Praeterea majori jure civitas quaelibet mandat ei, qui ab ipsa alitur, quam ei, qui sponte suâ labores et pericula non refugit. Valent stipendia ad disciplinam firmandam, et, ubi ea non adsunt, pulcerrima quidem prostant fortitudinis et patriae amoris specimina, verum ipsa ars bellica magnos progressus facere vix potest; quin bella longinqua et diuturna sine stipendio suscepta ne cogitare quidem possumus. Quivis autem paullo prudentior jam providere poterat, instare illa tempora, quum exercitus bene instructus magno civitati futurus esset praesidio: cui rationi, quum et alia accederet haec, multorum inopiae sine magno Reip. sumptu succurrere hoc modo se posse: prudenter militibus in expeditione occupatis stipendium esse con-

(1) Ulpian. ad Demosth. Orat. περὶ συντάξεως. — cf. de hac omni quaestione. Cel. Heeren, Id. III. p. 347.

concessum, plerique agnoscunt. Erat illud non constans: plerumque tamen militi (ὁπλίτῃ) dabantur duo oboli stipendii loco, et totidem pro victu (σιτηρέσιον) (1), classiariis saepius tres oboli (2): licet Pericles ipse militibus in Potidaeae obsidione occupatis, ob laborum magnitudinem, duas drachmas quotidie porrigi jusserit, quibus tunc illi ministros suos (3) alerent. Sin igitur magni exercitus erant educendi, magnos sumptus in haec stipendia facta fuisse apparet: quod tamen sine aerarii detrimento, ut factum esse credam, suadet locus ex oratione contra Neaeram (4), ubi legibus olim cautum dicitur, ut belli tempore reliquiae redituum forent militares. Nec praetermittendum quod devictis hostibus mulcta imponi solebat (5), quâ expensis provisum, illisque haud ita magnis, vel propterea, quod copiae raro diutius quam per V. menses in expeditione morarentur, ut inauditum eo usque consilium perfecerit Pericles, quum quotannis LX. triremes emitteret, quae per VIII. menses continuos per maria currerent.

(1) Vide Boeckh. op. l. p. 293. Locus classicus apud Demosth. Philipp. I. 47.

(2) Thuc. VIII. 45.

(3) Thuc. III. 17. quem ob oculos habuit Pollux. IV. 165.

(4) P. 1346. ed. Reisk. cf. verba Ulpiani ad Olynth. I. quae ibi adducit Taylorus.

(5) V. gr. Samiis Plut. Per. 28. Diod. Sic. XII. 28. cf. Boeckh. l. c. p. 312.

bus variis confirmabat, eoque magis quod arctissimum vinculum inter illas colonias et metropolin remanebat: exstinguebatur denique defectionis studium apud socios, qui hanc sibi sortem imminentem sciebant, ut ad obedientiam redacti suas possessiones victoribus cedere cogerentur. Negari tamen nequit, hoc ipsum postea perniciem civitati attulisse, ut coepit illa adversam experiri fortunam; quod mirum non est in imperio, diu ab Atheniensibus superbe severeque aucto et conservato.

Olymp. LXXXII. an. 1. ipse Pericles M. colonos in Chersonesum (1) deduxit, qui non modo Thracibus barbaris metum imponerent et pristinas sedes ibi tuerentur, sed vel maxime eo consilio, ut Atticam sterilem neque alendo incolarum numero parem frumento instruerent. Regio enim illa frumenti ferax, vere horreum urbis (2) dici possit. Idem affirmare licet de Euboeâ, quam insulam et Naxon maris Aegaei claustra, eodem tempore Tolmides inter M. Athenienses distribuit (3). Ut jam taceam de multis aliis coloniis (4), septem annos post Hestiaearum crudelitatem vindicavit, agris eorum divisis inter bis mille Athenienses,

(1) Plut. Per. 11 et 19. Diod. XI. 88.
(2) Vid. Demosth. p. Cor. 254. fin. imprimis Lept p. 466. 7.
(3) Plutarch. et Diod. ll. ll. add. Paus. I. 27.
(4) Plut. Per. 11, 20 et 34.

ses, quo facto, universam paene Euboeam Atticae ditionis redderet. (1) Imprimis vero prudenter Olymp. LXXXIV. a. 2. Lampona, vatem illum, qui ejus futuram auctoritatem praedixerat (2) cum decem navibus in Italiam misit, qui Sibarin, novo jam nomine Thurios dictam, restitueret (3). Hoc enim modo multos removit eorum, qui aegre ferebant, se superiore anno jus civitatis amisisse: ipsamque adeo Atheniensium superbiam, Siciliam Italiamque votis jam occupantium, suis consiliis servire coëgit. Magni item momenti, erat Amphipolis (4) ad Strymonem peropportuno loco sita, quam munivit et coloniâ instruxit Agnon, Olymp. LXXXV. a. 4. feliciore usus eventu, quam illi decem mille, qui annos viginti novem ante in mediam Thraciam progressi, fugati caesique erant (5).

§. 7.

A Solone discimus Remp. ita constitutam, ut popularis merito diceretur: idem tamen, qui indo-

(1) Thuc. 1. 114. Andoc. de Pace p. 93. Aesch. de F. L. p. 337.

(2) Plut. Per. 6.

(3) Diod. Sic. XII. 10. cf. Schol. Aristoph. Av. 521. et Nub. 331.

(4) Thuc. IV. 102. Diod. XII. 32.

(5) Thuc. I. 100. Diod. Sic. XII. 68.

dolem et studia multitudinis optime perspecta habebat, prudenter curavit, ne facile libertas in licentiam, aequalitas in impunitatem degeneraret (1). Constituit enim, quod isti rei provideret, sanctissimum concilium Areopagum, in cujus laudes veteres (2) lubenter adeo excurrunt. Tanta autem erat hujus concilii auctoritas, tanta integritas, ut viri principes summâ illud veneratione prosecuti sint. Pisistratus certe causam ibi agere non recusavit (3) et Clisthenes, praecipuus ille democratiae fautor, nihil ab Areopagi potentiâ detraxisse videtur. At Pericles instrumentum hoc retinendi stabiliendique optimatium (4) dominatus, quod unum suis obstaret consiliis, aequis oculis adspicere non poterat, nec quievit, priusquam gravissimam ei plagam inflixerat, fretus favore multitudinis. — Scio equidem non aliud viri facinus omni aevo magis esse reprehensum, neque sum nescius me non scribere Periclis panegyricum; neque igitur, quae bene fecit, exornare, quae secus, speciosis verbis obtegere me oportere: sed tamen provocare debeo ad ea quae saepius inculcavi: esse quasdam res non per se spectandas, sed ex tempore et consilio dijudicandas; quod si fecerimus leniorem aliquanto sen-

(1) Vide Plut. Sol. 19. Isocr. Areop. passim.
(2) Vid. loci citati a Bergmanno ad Isocr. Areop. C. 14. fin.
(3) Plut. Sol. 31. Arist. Polit. V. 12.
(4) Plut. praec. pol. T. IX. p. 213. R.

sententiam laturi sumus de Pericle , quem , ut populi partes amplexus fuerat, debuisse quovis modo oligarchiae fundamenta convellere, nemo certe infitias ibit. Quodammodo jam ei praeiverat Aristides, quum aditum ad summos honores cuivis patere voluerat (1): praeiverant alii (2), qui magistratus non suffragiis, ut a Solone institutum, sed sorte creari voluerant, quod dudum antea (ἐκ παλαιοῦ) in usu fuisse, Plutarchus auctor est. Negari tamen nequit, ita unicum sublatum fuisse veteris disciplinae praesidium, nec inanes dicendae Isocratis querelae: sensitque Pericles facinoris invidiam, quare non aperte concilii potentiam impugnavit, sed Ephialten, majoris integritatis, quam prudentiae virum, et in consiliis praecipitem nimis subornavit, qui rem agitaret. Adde etiam, vivo adhuc Pericle, in ipso bello Peloponnesiaco populi licentiam eo usque processisse, ut necesse esset, poenam capitalem sancire in eum, qui de navibus pecuniisque sepositis, sine summâ necessitate adhibendis, ad populum ferre auderet (3). Legis igitur rigor jam illud assequi debebat, quod olim facile effecisset sola gravissimi concilii cogitatio et censoriae notae metus.

Quum

(1) Plut. Arist. 22.

(2) Vide Bergman. ad Areopag. 8. Lusac. de Socrate cive, p. 62. cf. Arist. Polit. II. 12. Plut. Sol. 18. coll. Plut. Arist. 1. et 22.

(3) Thuc. II. 24.

Quum autem Plutarchus (1) universe tantum refert, absente Cimone (Olym. LXXX. a. 1.), Ephialtis rogatu pleraque judicia Areopago adempta esse a populo, operae pretium erit breviter indagare, quamnam ille consessus mutationem subierit. Et primum quidem tabulas legum in Acropoli eo usque adservatas, tunc primum in forum deduxit omnibusque exposuit (2), non alio consilio, quam quo Cn. Flavius Romae formulas divulgavit. Porro, quum Solon Areopagum a populi arbitrio liberum esse voluerat, rationibusque igitur reddendis minime obnoxium (3), nunc fortasse spoliatus est hoc privilegio: constat certe, postea illum *λόγον καὶ εὐθύνας* debuisse dare (4). — Facile intelligitur, salutarem quidem sed tamen nimis late patentem et absolutam curam morum et legum custodiam, quâ gaudebat senatus Areopagiticus, nunc aut prorsus sublatam, aut vehementer circumscriptam fuisse: quam postea, ejectis XXX. tyrannis eidem restitutam (5) docemur. Amisit quoque judicia impietatis, quae Solon ei tri-

(1) Plut. Cim. 15. Per. 9. Add. Diod. Sic. XI. 77 et Arist. Polit. I. I.

(2) Pollux. VIII. 128. Harpocr. ὁ *κάτωθεν νόμος* cf. Taylor. ad Demosth. c. Aristocr. p. 629.

(3) Vide Wachsmuth. Op. l. V. I. P. I. p. 265.

(4) Aeschin. c. Ctesiph. p. 373. cf. Meyer et Schömann. der Att. Process. p. 216.

(5) Andoc. de Myst. p. 40. in psephismata Tisameni.

tribuerat, religionis patriae severus vindex (1), sicuti patet tum ex iis quae Plutarchus in Per. 32. tradit, tum vero ex Socratis judicio, quem apud Heliastas causam egisse, vix ullum dubium remanet (2). — Sola igitur judicia de rebus capitalibus quaedam penes Areopagum remansisse (3) videntur, splendido legum custodis nomine destitutum et prioris auctoritatis vix umbram referentem.

§. 8.

Supra mentionem fecimus legis a Pericle latae de civitatis jure nemini concedendo, nisi qui patrem et matrem haberet cives Atticos (4). Ea lex primâ specie dura videtur et inhumana: verum dijudicanda e moribus institutisque veterum populorum, apud quos civitatis jura fuisse permagna, neminem latet. In primordiis civitatis Atticae facile peregrini civitatis jure donabantur (5), quod pos-

(1) Harpocr. ἐπιθέτους ἑορτὰς. Pertinet huc, quod narrat Cic. de Div. I. 25. extr.

(2) Cf. van Swinderen, de Sen. Areop. auct. in Ann. Acad. Gron. 1819 p. 15.

(3) Demosth. c. Aristocr. p. 642. Pollux. VIII. 117. — Meyer et Schömann. Op. l. p. 143, haec quoque judicia a Pericle Areopago erepta contendunt. At vide C. T. Hermanni Griech. Staatsalterth. § 109. 6

(4) Plut. Per. 37 Aelian. VI. 10.

(5) Thuc. I. 2.

postea, aucto civium numero, rarius factum novimus, nec nisi turbidis temporibus, quum civium numerus valde imminutus esset, aut alias ob causas augendus. Solon civitatem concessit iis, qui perpetuo exsilio patriâ ejecti erant, vel cum universâ domo Athenas migrabantur (1): fortasse etiam *νόθοις* (2), i. e. matre peregrinâ natis. Clisthenes, quo suam factionem corroboraret, tribubus adscripsit multos peregrinos et inquilinos (3). Florentibus postea rebus e numero civium eximunt, ut auctor est Aristoteles (4), eos primum, qui e servo ancillâve, tum qui e matre tantum cive nati sunt, tandemque eos solummodo cives habent, quorum uterque parens civitatis jure gaudebat. Hoc factum a Pericle, quem gravissimae rationes eo impulisse contendimus. Quum enim ille varias mercedes inter cives distribuendas constituerat, e re civitatis erat, non unicuique urbis incolae eas largiri, in tantâ praesertim peregrinorum Athenis habitantium copiâ. Porro illos, qui inquisitione habitâ, causa cadebant, verosimile est auxissse numerum inquilinorum, qui opificiis suis civitatis opes augebant, nec Reip. securitati facile ob-

(1) Plut. Sol. 24.

(2) Pollux. III. 21. Plut. Themist. 1.

(3) Arist. Polit. III. 1. ubi dubito, an recte Goettlingius vocabulum *δούλους* uncinis incluserit. — Saepius servis civitatem datam fuisse testatur, Andoc. de reditu, p. 86. extr.

(4) Ibid. III. 5.

obstabant. Denique, quod maximum est, hac lege obviam ivit licentiae populari, quae augetur civium aucto numero, quamdiu aditus ad comitia et tribunalia cuivis facile patet.

Lex autem illa, etsi jam antea lata, vim demum suam exercuit (1), quum Psammetichus (de quo aliunde, quod sciam, non constat: nam de Inari (2) patre sermo esse non potest, quum ipse Inarus jam annos aliquot ante (3) in crucem sublatus esset) Aegypti rex, memor quippe auxilii olim ab Atheniensibus missi, quo Aegyptii se substraherent Persarum jugo, inopiae urbis succurrit, missa frumenti copia, inter cives distribuenda. Deprehensi tunc sunt circiter 5000, vel ut accuratius tradit Philochorus 4760, qui sine justo titulo in civium jura irrepserant. — Quod autem Plutarchus addit, jus mansisse integrum illis 14,040, quibus status quaestio mota non est, quive suam causam probaverant, vereor, ut satis diligenter ab eo relatum sit. Veriora certe videntur, quae Philochorus, quem fortasse ipse Plutarchus auctorem sequitur, tradit totidem fuisse, qui acciperent frumentum (τοὺς γὰρ λαβόντας γενέσθαι κ.τ.λ.).

(1) Archonte Lysimachide (Olymp. LXXXIII 4. a.C. 445) ut tradit Philochorus apud Schol. ad Aristoph. Vesp. v. 716. qui tamen diversas res confudit, ut recte monuit Boeckh. op. l. I. p. 98.

(2) Thuc. I. 104. Herod. VII. 7.

(3) Thuc. I. 110.

κ. τ. λ.). Ita liberum erit statuere divites portiones suas recusavisse: quum contra, si Plutarchi verba sequamur, eaque conferamus cum diligenti Thucydidis (1) computatione, civium numerus intra paucos annos vehementer, quin supra omnem captum, auctus fuisse dicendus sit.

Aliam etiam majorem difficultatem viri docti sibi deprehendere visi sunt in eodem hoc Plutarchi loco, negantes verbum ἐπράθησαν, *venum ierunt* (ipsi scilicet eorumque bona) dictum de illis quinque millibus, quibus civitas adempta, ferendum esse Talem nimirum crudelitatem alienam judicarunt ab humanitate Atticâ, imprimis aevo Pericleo: et opportune animadverterunt, eam venditionem ne potuisse quidem procedere sine magnis Reip. motibus, de quibus nusquam memoriae proditum est. Corruptae hinc voci medelam adferre conati sunt alii (2) aliam, variasque conjecturas proposuerunt. Quibus singulis ut denegare nolim ingenii laudem, ita omnibus supersedendum (3) esse ut putem, faciunt

(1) Thuc. II. 13.

(2) Coraës lectionem affert e cod. Paris. ἐφάνησαν· aliam ipse proponit ἀπεκρίθησαν i. e. ἀπεψηφίσθησαν, quod apte opponitur sequenti κριθέντες. — Orellio ad Isocr. p. 461 placet scribi ἐφωράθησαν. — Clinton (F. H.) unice verum censet ἀπηλάθησαν, cujus vocis usum pluribus veterum locis confirmat.

(3) Schaefferus adnotavit, Bekkero vulgatum videri defendi posse. Sed frustra laudatum libellum circumspexi.

ciunt haec. Quum, ejectis XXX. tyrannis archonte Euclide (1), recensio legum haberetur, Aristophon neglectam restituit Periclis legem, sicut auctor (2) argumenti orationis adversus Eubulidem tradit: Γραφέται νόμος παρ' Αθηναίοις· „ γενέσθαι ζήτησιν πάντων τῶν ἐγγεγραμμένων τοῖς ληξιαρχικοῖς γραμματείοις, εἴτε γνήσιοι πολῖταί εἰσιν, εἴτε μή. τοὺς δὲ μὴ γεγονότας ἐξ ἀστοῦ καὶ ἐξ ἀστῆς ἐξαλείφεσθαι· διαψηφίζεσθαι δὲ περὶ πάντων τοὺς δημότας· καὶ τοὺς μὲν ἀποψηφισθέντας καὶ ἐμμείναντας τῇ ψήφῳ τῶν δημοτῶν. ἐξαληλίφθαι καὶ εἶναι μετοίκους· τοῖς δὲ βουλομένοις ἔφεσιν εἰς δικαστὰς δεδόσθαι, κἂν μὲν ἁλῶσι καὶ παρὰ τῷ δικαστηρίῳ, πεπράσθαι· ἐὰν δὲ ἀποφύγωσιν, εἶναι πολίτας " i. e. Lex fertur apud Athenienses: „ fiat inquisitio in omnes, qui tabulis civium adscripti sunt, sintne veri cives, nec ne: deleantur nomina eorum, qui nati non sunt ex parente utroque cive: suffragia de singulis ferant tribules: ejecti inque sententiâ tribulium acquiescentes amittant civitatem atque fiant inquilini: si qui velint, detur iis provocatio ad judices: qui etiam in judicio convincuntur, vendantur: sin absolvuntur, sint cives." Qui locus (3) diserte do-

(1) Athen. XIII. p. 577. B.

(2) Didymus, ut visum est Tayloro ad h. l.

(3) Add. Harpocrat. v. ἀποψηφίζεσθαι. Suidas v. διαψήφισις. Pseudo Demosth. Epist. 3. p. 1481. — καὶ γραφὴν ξενίας φεύγοντα καὶ μικροῦ πραθέντα κ. τ. λ. cf. de universa hac quaestione Meyerus, de bonis damnatorum L. I. §. 10—12.

docet, venditionem talem fuisse aliquando propositam in eos, qui non agnoscerent populi condemnationem et me quidem inducit, ut putem Plutarchum in genere narrare, quod iis tantummodo accidit, qui provocarunt ad judices et causâ ceciderunt. Legem enim laudatam diversam fuisse a Pericleâ et nova continuisse, verosimile non est. — Neque est, cur hos peregrinos, qui in civitatem irrepserant, mitius tractatos fuisse credamus, quam inquilinos, qui, nisi quotannis vectigal solverent, ut servi prostabant (1).

Postremo quaeri potest utrum populus Periclis calamitates cogitans, legem illam, suadente eo, abrogaverit, an vero illa sensim in desuetudinem abierit. Plutarchus narrat quidem Periclem rogationem de tollendâ lege ad populum tulisse, neque tamen in hanc sententiam decrevisse populum indicat. Potius igitur dicendum duplicem Athenienses Pericli gratiam concessisse: primum, ut filius in tribum referretur sive δημοποίητος (2) esset, tum ut a patre adoptatus in phratriam reciperetur (3): quo facto aditus ei patebat ad omnes honores, plenum adepto jus civium.

10—12; minus probanda censeo, quae disputat vir doctus p. 92 seq.

(1) Demosth. c. Aristog. p. 787. fin. Pollux. VIII. 99.

(2) Vid. Suidas in v.

(3) Plut. l. l. cf. omnino Platner, Beyträge Z. Att. Rechte C. V. §. 6.

§. 9.

Non alienum erit breviter quoque indicare magnum, quod aliquando (1) agitavit Pericles consilium, quod si perficere potuisset, auxisset vehementer Attici nominis per reliquam Graeciam auctoritatem. Exstitit quippe auctor, ut omnes Graeci invitarentur ad mittendos Athenas legatos, qui de templis deorum reficiendis deque jure publico constituendo et pace universali faciendâ deliberarent. Viginti ergo viri aetate graves quocunque missi sunt, qui varias gentes convocarent, et res fortasse eventum habuisset, nisi Lacedaemonii perspexissent, se ita tacite agnituros aemulae civitatis principatum, atque adeo huic proposito obstitissent. Nihil autem prius duxit hac re Pericles, quam ut patriae suae potentiam augeret: et nolim tanto viro eam tribuere perfidiam, quasi legatos, ut obsides retinere, aut simile quid moliri voluerit (2). Equidem nil magis abhorruisse puto ab ejus indole, et, si vel maxime patriae augendae cupiditas suasisset ei aliquid facere, quod ipse inhonestum

(1) Plut. Per. 17. videtur innuere tempus ante illam cum Spartanis contentionem, de quâ egimus Cap. I. §. 6. circa Olymp. LXXX.

(2) Ita judicavit Groen van Prinsterer in Comm. de ἡγεμονίᾳ Athen. p. 29. L. B. 1820.

tum haberet; majorem saltem in eo fuisse prudentiam contendo, quam ut facinus committeret, quod imprimis valeret ad odium universae Graeciae in auctores excitandum.

§. 10.

Singula exposui consilia Periclis politica, quae quidem magnam aliquam in civitate vim exercuerunt. Pauca in universum addere lubet, in quibus exploretur, satisne ille civitatem praestiterit securam a metu hostium. Urbis muniendae curam Themistocles (1) imprimis in se susceperat: quod ab eo relictum erat persecutus est Cimon (2), ita ut Pericli, exstructo τῷ διὰ μέσου τειχεῖ, integrum esset urbem contra vim hostium munitam exornare et mirâ arte ejus adspectum exhilarare. Apparuit hoc primis belli Peloponnesiaci annis, quum ingentes hostium copiae ad ipsa moenia accedere ausi non sunt. Quod autem advenientes hostes retinere ne cogitaverit quidem, prudenti consilio factum. Probe enim sciebat terra Athenienses impares esse Lacedaemoniis, clademque in ipsis confinibus regionis suae acceptam vehementer fracturam civium animos. At vero, ut olim

(1) Plut. Per. 19. Thuc. I. 90—93. Schol. ad Arist. Equit. v. 811.

(2) Plut. Cim. 13.

olim Themistocles, ita ille unam salutem in maris imperio positam esse videbat, nihilque omittebat, quo illud posset tueri et augere: quae *θαλασσοκρατία* plurimum sane contulit ad evehendum Athenarum splendorem, quamvis negari nequit, eandem quoque postea in causis fuisse expeditionis in Siciliam susceptae, atque adeo attulisse interitum civitatis Graecarum longe principis.

§. 11.

Ex omnibus, quae huc usque disserui, apparet, Periclem secundum meum qualecunque judicium magis multo profuisse patriae, quam nocuisse; neque adversarium habebo, quicunque in dijudicando viro politico cum Thucydide (1) eum dicet bene res administrare, qui quam plurima beneficia patriae affert, aut saltem sponte nullius detrimenti auctor fit. — At insurgit timendus adversarius, Plato, qui quum in Pericle laudet eloquentiam et prudentiam (2) haud vulgarem, ab eo tamen imprimis cives factos arguit inertes et ignavos et loquaces et lucri cupidos (3). Cui criminationi nisi occurram, metuo ne turpiter videar causam

(1) Thuc. VI. 14.

(2) Plato in Menon. p. 94. B. *οὕτω μεγαλοπρεπῶς σοφὸν ἄνδρα*. cf. Alcib. I. p. 118.

(3) Plato Gorg. p. 515. E.

sam Periclis deseruisse: quam quum suscepi, ne contra tantae quidem auctoritatis accusatorem segnius tuendam censeo. Invenerunt jam olim Pericles et reliqui viri principes facundum patronum, Aristidem Rhetorem (1), qui datâ operâ Platonis sententiam impugnavit. Verum enimvero quum pleraque, quae hic cumulavit, eo spectant, ut appareat fuisse Periclem liberum ab ipsis illis vitiis, quae populus Atheniensis ab eo accepisse arguitur, non satis ille Platonis verba aut intellexisse aut intelligere voluisse videtur. Equidem ante omnia inquirendum puto in causas reprehensionis a Platone profectas. Sunt illae, ni fallor, duae hae (2): una, quod Plato primarium civitatis finem quum poneret, minime in divitiis vel simili quâdam re, verum in virtute augendâ; quumque exigeret in viro politico, ut ipse omni virtutum genere ornatus, civibus eandem impertiret perfectionem moralem: quod igitur intelligeret a Pericle et reliquis vehementer quidem auctum urbis splendorem et opes amplificatas esse, parum vero provisum civium moribus emendandis. Altera, quod videret, Pericle auctore Athenienses unice oculos suos et labores mare versus direxisse, mercaturam quotidie magis exercuisse et de-

(1) Arist. Orat. Platon. ὑπὲρ τῶν τεσσάρων. vid. imprimis Vol. II. Cant. p. 157—247.

(2) Cf. Morgenstern, de Civ. Plat. Comm. III. et de Geer, Diatrib. in princ. Plat. pol. passim.

divitiis cumulandis studuisse: quibus rebus non alias inveniri perniciosiores judicabat phiilosophus, pronior ad probandam severam Spartanorum disciplinam. Plato igitur non poterat non culpare omnes illos, qui diversam rationem sibi proposuerant: et si acerbius, quam par est, in Periclem invectus sit, nulla iniquitas, sed bonum consilium illum eo adduxit, qui ferendum non putaret, hunc a posteris tantopere laudari, et juventuti commendari, tamquam exemplum, quod sequeretur, perfectum.

Possunt tamen plura objici Platoni, quorum quae occupavit Aristides, indicasse satis erit. Si enim Miltiades, Themistocles, Cimon jam corruperant Athenienses, iniquum certe est, omnem fere culpam in Periclem conferre, qui, quum cives inveniret non amplius integros, suo jure veniam requirere potest, modo illos non pessimos reddiderit. Porro non solus ille tenuit Remp., sed cum multis aliis, ingenio menteque diversâ praeditis: quorum omnium errores in hunc unum transferri, durum sit. — Denique habet civitas, ut singuli homines suas aetates, nec mirum si post vegetam aetatem virilem Athenae mox senectute confici coeperint. Magna profecto laus Pericli, si, quamdiu ille res civiles administraverit, omnia bene procedebant, nec nisi post ejus mortem, malis aliorum artibus et imprudentiâ, in pejus ruere coeperunt.

Argumentum autem, quo utitur Socrates Plato-

tonicus, ut ostendat suam reprehensionem non deberi malo Spartanorum mores imitandi studio, sed niti ipsâ veritate, vereor ne speciosius, quam gravius sit. „ Quî factum, inquit, ut sub finem vitae Pericles a civibus peculatus accusatus, immo paene ad mortem damnatus sit, ni ipse eorum animis talem injustitiam et feritatem injecisset?" Iisdem telis facile Aristidem atque ipsum Socratem obruere possumus, quorum alter ostracismo expulsus, alter ad cicutam damnatus est, non suâ utique culpâ, sed fortunae iniquitate et pravis invidorum studiis.

Quamquam igitur Periclem omni culpâ liberare nec volo, nec possum; hoc tamen contendo, tum plures alias res contribuisse ad morum corruptelam, tum imprimis bellum Peloponnesiacum et pestem, quae Atticam vexavit. Bellum illud utpote inter Graecos gestum, genere et origine conjunctos, longe et multum distat a bellis, quae Graeci cum barbaris olim gesserant et rectius multo *στάσις* (1), quam *πολέμος* dicitur: bellum externum valet ad virtutem excitandam et singulos accendit ad praeclara quaevis; seditio domestica contra, malis orta initiis numquam bonos fructus producere potest. Et quid factum putemus, quum talis tumultus furoribus se adjungeret dira lues, quae

(1) Conferri meretur locus insignis apud Platon. de Rep. V. p. 470.

quae quo plures victimas in una urbe inclusas haberet, eo atrocius saeviret. Vexavit iste morbus mentes aeque ac corpora hominum: nullus dehinc Deorum metus, nullus pudor, nulla alacritas ad subeunda pericula, ad tolerandos labores: omnia plena libidinis: illa prima omnibus lex, ut voluptatibus per fas et nefas, quamdiu liceret, servirent (1).

(1) Thuc. II. 53.

Satisfeci quaestioni, quatenus per virium tenuitatem licuit et nefas esse puto splendido epilogo judicum favorem captare voluisse. Eat, quo sua fata vocant, libellus; ubi prius Viris Clarissimis, qui de eo sententiam laturi sunt, hoc sese commendaverit Galeni effato,

> *Χαλεπὸν ἄνθρωπον ὄντα μὴ διαμαρτάνειν ἐν πολλοῖς· τὰ μὲν ὅλως ἀγνοήσαντα, τὰ δὲ κακῶς κρίναντα, τὰ δὲ ἀμελέστερον γράψαντα.*